

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI HÁM ORTA ARNAWLI
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

**ÁJINIYAZ ATINDAĞI NÓKIS MÁMLEKETLIK PEDAGOGIKALIQ
INSTITUTI**

Qol jazba huqıqında
UDK 373.3.016

MAGISTRATURA BÓLIMI

**5A111701- Tálim hám tárbiya teoriyası hám metodikası (baslawısh tálim)
qánigeliginiń pitkeriwshisi 2-kurs magistrantı**

Kojalepesova Periyzat Azatovnanıń

Magistr akademiyalıq dárejesin alıw ushın jazılǵan

DISSERTACIYASI

**TEMA: BASLAWISH KLASLARDI OQITIWDÁ INTEGRACIYALANǴAN
TÁLIMNEN PAYDALANIWDIŇ METODIKALIQ ÁHMIYETI**

MAKda jaqlawǵa ruxsat

Magistratura bólimi baslıǵı: *[Signature]* f.i.k., doc A.Embergenov

Magistrant:

P.Kojalepesova

Ilimiy basshı:

p.i.f.d (PhD) N.Nagmetova

Kafedra baslıǵı:

p.i.k., doc Z.Kurbaniyazova

**Kafedra májilisiniń 2020-jıl 8-may sánesindegi №26 protokolı menen qorgawǵa
ruxsat berildi**

Nókis – 2020

MAZMUNÍ

KIRISIW

I BAP. BILIMLENDIRIW PROCESIN INTEGRACIYALAWDÍŇ TEORIYALÍQ TIYKARLARÍ

- 1.1. Baslawısh bilimlendiriwde tálim procesin integraciyalaw pedagogikalıq mashqala sıpatında
- 1.2. Baslawısh klasslarda oqıw procesin integraciyalawdın mazmunı hám metodikalıq ózgeshelikleri

Birinshi bap boyınsha juwmaqlar

II BAP. BASLAWISH TÁLIMDE PÖNLER INTEGRACIYASI TIYKARINDA BILIM SAPASIN ARTTIRIW

- 2.1. Integraciyalangán sabaqlardı nátiyjeliligin asırıwshı faktorlar
- 2.2. Baslawısh klass oqıwshılarınıń dóretiwshilik baǵdarın qáiplestiriwde integraciyalasqan tálim múmkinshilikleri

Ekinshi bap boyınsha juwmaqlar

III BAP. BASLAWISH KLASSLARDA INTEGRACIYALASQAN SABAQLARDÍŇ NÁTIYJELILIGIN ASIRIW METODIKASI...

- 3.1. Baslawısh klasslar ushın integraciyalasqan usılda sabaq islenbeleri (oqıw, matematika, súwret h t.b)
- 3.2. Oqıtıwda integraciyalangán tálimnen paydalanıw metodikasınıń tájiriybe-sınaw isleri

Úshinshi bap boyınsha juwmaqlar

JUWMAQ

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR DIZIMI

KIRISIW

Izertlewdiń aktuallığı. Respublikamızda sońǵı jıllarda júrgizilip kiyatırǵan bilim reformasına tiyisli túpkilikli ózgerisler, atap aytqanda dúniyada rawajlangan mámleketlerdegi bilim siyasatınıń tiykarǵı kórsetkishi bolıp esaplanatuǵın, bilim beriw dárejesine endiriw processı – jámiyetlik ortalıqtaǵı adamlardıń ayrıqsha pikirleri menen kóz-qarasların qalıplestiriwge tiykar boldı.

Búgingi kúnde ilim-pán hám texnologiyanıń jedel rawajlanıwı ilimiy maǵlıwmatlardıń kóbeyiwine alıp keledi. Bul óz náwbetinde, ilimiy bilimler tiykarında qalıplesken oqıw pánleriniń mazmunı jıl sayın jańa bilim hám túsiniqler menen bayıtıp barılıwı sebepli pán tiykarlarınıń oqıw materialınıń kólemi artıwına sebep bolmaqta.

Ámeldegi oqıw shınıǵıwları ushın ajratılǵan waqıt ólshemleri bolsa úlken kólemdegi oqıw materialınıń oqıwshılar tárepinen tolıq ózlestiriwine múmkinshilik bermeydi. Demek, waqıt muǵdarlarına ámel qılıp oqıw materialınıń mazmunın oqıwshılardıǵa jetkizip beriw ushın tálimge jańasha qaraw talap etiledi. Bunday zamanagóy tálim házirgi kúnde integraciyalasqan tárizinde ámelge asırılıp kelinbekte.

Integraciyalasqan tálim pedagogika iliminiń baslı máselesi bolıwı menen birge házirgi kúndegi ilimlerdiń integraciyalanıw tendenciyası jaǵdayında mekteplerdiń bilim mazmunın bildiriwdiń eń baslı shárti bolıp sanaladı.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017 jıl 7-fevraldaǵı PP-4947-sanlı Pármanı menen qabıl etilgen 2017-2021 jıllarda Ózbekstan Respublikasınıń elede rawajlandırıw boyınsha Háreketler strategiyasında «salamat, ruwxıy hám aqlıy rawajlangan, erkin pikirleytuǵın, Watanǵa sadıq, ılayıqlı jaslardı tárbiyalaw, demokratiyalıq reformalardı tereńlestiriw hám puxaralıq jámiyetti rawajlandırıw processinde olardıń sociallıq iskerligin arttırıw»¹ mashqalalı wazıypa sıpatında belgilep berildi. Sonlıqtan oqıwshılardı ruwxıy hám aqlıy rawajlangan, erkin

¹O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Xarakatlar strategiyasi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y. 6-son, 70-modda.

pikirleytuǵın, sadıq, ılayıqlı jaslar etip tárbiyalawda oqıtıwshınıń sheberligi menen birge onıń doslıq múnásibette bolıwıda áhmiyetli orın tutadı.

Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoev tárepinen 2017-jılı 20-aprel kúni PQ-2909 sanlı «Joqarı bilimlendiriw sistemasın bunnan bılay da rawajlandırıw haqqında»ǵı qararı shıqtı. Qararda tek joqarı bilimlendiriw sistemasınıń ǵana emes, al pútkil xalıqtıń bilimlendiriw baǵdarındaǵı jumıslar, aldaǵı keleshekti uzaqtı gózlegen halda názerde tutılǵan. Bul qararda búgingi kúnge shekem, bir qatar joqarı bilimlendiriw máselelerinde elege shekem ilimiy-pedagogikalıq potencialdıń tómén ekenligi; bilimlendiriw processin málimleme-metodikalıq hám oqıw ádebiyatları menen támiyinlewdiń dárejesi zamanagóy talaplarga tolıq juwap bermeytuǵınlıǵı; hár túrli tarawlar boyınsha dún`yanıń jetekshi ilimiy-bilimlendiriw máseleleri menen tıǵız birge islesiw baylanısların ornatıw kerekligi; oqıw procesine shet el tájiriybelerin engiziw, sonıń menen birge pedagog-xızmetkerlerdi shet eldiń jetekshi ilimiy bilimlendiriw mákemelerinde stajirovkadan ótkeriwge jiberiw, mamanlıǵın arttırıw baǵdarında orınlanıwı tiyis bir qatar wazıypalar belgilep kórsetilgen.

Integraciyalasqan tálimniń pedagogikalıq tárepi bir júdá áhmiyetli wazıypası ilimpazlardıń bir-birine bólsheklenbey ilimiy bilimniń bir dizimge jıynalıwın, yaǵnıy joqarı dárejedegi integraciya tendenciyasın kúsheyttiriw.

Integraciyalasqan tálim klaslarga bóliniwi hám túrli tiykarda islewge boladı: maqset hám mashqalalar tiykarında; mektep tabiiy-ilimiy dizimdegı wazıypaları tiykarında; qosılıwshı pán tarmaqları tiykarında; integraciya usılları hám jolları tiykarında; oqıw rejesindegi orın tiykarında; sabaqtı úyreniwge jumsalǵan waqt tiykarında; oqıwshılar ushın qıyınshılıq dárejesi tiykarında. Sonıń ushın biz baslawısh klaslarda bir pán tiykarında birneshe pánniń oqıtıwdaǵı integraciyalawdı kórip shıǵamız.

Pánler aralıq baylanıstı oqıw-tárbiya procesinde mınaday jaǵdaylardan kóriwge boladı: pánler aralıq baylanıslar teoriyalıq bilimdi is júzinde qollanıwǵa, ilimniń hártúrli tarawları haqqında keń túsiniǵı bar adamdı tárbiyalawda

múmkínshilik beredi. Házirgi waqıtta oqıwshılarga bilim beriw hám olardıń biliw qabiletin rawajlandırıwǵa jaǵday jasaydı.

Kóplegen pedagoglar menen psixologlar pikirlerine qaraǵanda, oqıwshılardıń hártúrli pánlerdegi bilimler menen uqıplılıqlardı, qolaylılıqtıń individual elementleri arasındǵı baylanıslardı bilip hám qabıllanıwı olardıń bilimlerin bir dizimge túsiredi, aqıl-oyına, biliw xızmetine dóretiwshilik kórinis beredi.

Ilimiy ádebiyatlarda intergreciyalasqan tálimniń didaktikalıq tiykarında oqıw pánleri alınǵan. Ilimlerdiń gumanitarlıq, tábiyatanıw hám texnikalıq bolıp dástúrli biriktiriliwi, olardıń izertleytuǵın obektleriniń ortaqlılıǵında, pánlik qatnaslardıń birligine tiykarlanǵan. Olar jámiyet, tábiyat, miynet tarawları boyınsha biriktiriledi de, hár pán óz ishinde bilim iskerligine arnalǵan materialdı hám oqıwshılardıń ulıwma biliw obektleriniń bir dizimge keltiriliwi bolıp tabıladı.

Sonıń menen integraciyalasqan tálimniń áhmiyetine tómendegiler jatadı:

1. Oqıw pánler arasındǵı ózara baylanıstıń bolıwı – ilimler tiykarın baqlawdıń hám bilim diziminiń rawajlanıwınıń zárúr shárti.
2. Dialektikalıq kózqarastıń qalıplesiwi bilim mazmunınıń barlıq tiykarǵı bólikleriniń baylanısın talap etedi.
3. Pánler aralıq baylanıs hártárepleme tárbiya beriw diziminiń barlıq tarawların kompleksli ámelge asırıwǵa tásir jasaydı.
4. Integraciyalasqan tálim pedagogikalıq miynettiń ilimiy tiykarında tiyimli shólkemlestiriliwine járdemlesedi.
5. Pedagogikalıq topardıń barlıq is-háreketiniń bir-biri menen kelisimli hám demokratiyalıq negizge júrip otırıwına tásir etedi.

Hár anıq wazıypanı oqıw-tárbiya procesi arqalı ámelge asırıladı. Pánler aralıq baylanıs oqıtıwdıń mazmunı, usılları, oqıtıwdıń shólkemlestiriw túrleri menen sheklenbeydi. Ol oqıwshı menen muǵallimniń oqıw-biliw is-háreketiniń bir bóligi bolıp esaplanadı.

Oqıw materialınıń mazmunı menen ana tili, tábiyattanıw, miynet pánlerin súwretlew menen baylanıstıra oqıtıwdıń ilimiy-metodikalıq jolların mektep tájiriybesi tiykarında ashıp kórsetiwge boladı.

Sonıń menen integraciyalasqan tálim óziniń mánisi jaǵınan kóp maǵınalı pedagogikalıq tábiyatı bar mashqala. Házirgi pedagogika iliminiń hár tárepleme qarastırılatuǵın, izertleytuǵın máselesiniń biri. Demek, integraciyalasqan tálim bilim beriw máselesiniń biri retinde mazmunlı usıllar dizimin hám shólkemlestiriw jumıstlarınıń túrlerin sapalılıq jaǵınan qayta burıwǵa jeteleydi. Nátiyjede oqıtıwdıń rawajlandırıwshılıq, bilim hám tárbiya beriwshilik xızmeti obektivli túrde keńeyedi.

Bunnan biz integraciyalasqan tálim ideyası bilim mazmunın anıqlawdıń tiykarında alınıwı kerek dep esaplaymız.

Integraciyalasqan tálimlerdi ámelge asırıwdıń tiykarǵı kórsetpelerinde: pán boyınsha oqıwlıqlardı, oqıw quralların jazıw kezinde; oqıw rejelerin hám baǵdarlamalardı tayarlawda; individual metodikalardı hám ilimiy-metodikalıq ádebiyatları jazıwda; oqıw orınlarınıń túrine baylanıslı metodikalıq hám oqıw-metodikalıq jumıslardı júrgiziwde bulardı baslı názerde uslaǵan jón. Sonday-aq pedagogika ilimde belgilengen pánler aralıq baylanıslardı oqıw materiallarınıń waqıt kriteriyisi, jekelegen pánlerdegi oqıw materialın faktilik, jámiyetlik, teoriyalıq xabarlıq máni; oqıw pánlerindeki bilimler menen is-háreket túrleri; mazmunlıq xabar, operaciyalıq is-háreketlik, shólkemlestiriw-metodikalıq negizine tán tallap juwmaqlanǵan túri boyınsha ámelge asırǵanımız abzal bolıp tabıladı.

Izertlew obekti: Baslawısh klaslarda integraciyalasqan sabaqlardıń natiyjeliligin asırıw texnologiyasın qalıplestiriw procesi.

Izertlew predmeti: Baslawısh klaslardı oqıtıwda integraciyalanǵan tálimnen paydalanıwdıń mazmunı, forması hám usılları.

Magistrlik dissertaciya jumısınıń maqseti: Baslawısh klaslardı oqıtıwda integraciyalasqan tálimnen paydalanıwdıń forma hám usılların tiykarlap beriw hámde baslawısh klass oqıtıwshılarına tiyisli metodikalıq usınıslar islep shıǵıw.

Izertlew wazıypaları:

1. Temaǵa tiyisli ádebiyatlardı úyreniw hám analiz etiw.
2. Integraciyalasqan sabaqlardıń natiyjeliligin asırıw texnologiyasınıń múmkinshiliklerin anıqlaw.

3. Integratsiyalasqan sabaqlardı oqıtıw usılların islep shıǵıw.

4. Baslawısh klaslarda integratsiyalasqan sabaqlardıń natiyjeliligin asırıw texnologiyasına baǵdarlangan pedagogikalıq iskerlik mazmunı, formaları hám usılların jetilistiriw hám olardı tájiriybe-sınawdan ótkeriw.

Izertlewdiń ilimiy jańalıǵı:

1. Baslawısh klass sabaqlarında integratsiyalangán tálimnen paydalanıwdıń aktuallılıǵı anıqlandı.

2. Integratsiyalasqan sabaqlardıń natiyjeliligin asırıw texnologiyasınıń múmkinshilikleri anıqlandı.

3. Integratsiyalasqan sabaqlardı oqıtıw usılları islep shıǵıldı.

4. Baslawısh klaslarda integratsiyalasqan sabaqlardıń natiyjeliligin asırıw texnologiyasına baǵdarlangan pedagogikalıq iskerlik mazmunı, forma hám metodları anıqlandı hám olar tájiriybe-sınawdan ótkeriw.

Magistrlik dissertaciya jumısınıń ilimiy gipotezası: baslawısh klaslardı oqıtıwda integratsiyalasqan tálimnen paydalanıwdıń áhmiyetli qalıplesiwiniń ilimiy-teoriyalıq tiykarların tómendegi shártler orınlanganda tabıslı ámelge asırıladı, eger:

- baslawısh tálimde pánlerdi ózara integratsiyalasqan halda alıp barılса;
- baslawısh klass oqıtıwshılarınıń metodikalıq iskerligin jetilistiriw boyınsha tájriybeler úyrenilse;
- joqarı oqıw orınlarında baslawısh klass oqıtıwshıların tayarlawda integratsiyalangán tálimnen keńnen paydalanılса;
- baslawısh klaslardı oqıtıwda integratsiyalangán tálimnen paydalanıwdıń forma hám usılların tiykarlap beriwdi hámde baslawısh klass oqıtıwshılarına tiyisli metodikalıq usınıslar islep shıǵılса sabaq procesiniń nátiyjeliligi asadı.

Izertlewdiń metodologiyalıq tiykarları hám metodları. Ózbekstan Respublikasınıń birinshi Prezidenti I.A.Karimov hám Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoevtıń miynetlerinde bayan etilgen tálim sistemasın reformalawdıń principial ústin procesleri haqqındaǵı ideyaları, “Bilimlendiriw haqqında” Nızam, Kadrlar tayarlawdıń Milliy baǵdarlamasındaǵı metodologiyalıq

rejeler, Orta ásir Shıǵıs oyshıllarınıń filosofiyalıq-pedagogikalıq miyrasları, integraciyalasqan tálim, pánlerdiń ózara baylanısı boyınsha házirgi zaman ilimiy izleniwler, temaǵa baylanıslı baǵdarlar dáreklerindeki ilimiy-metodologikalıq maǵlıwmatlar. Onıń metodları pútin baylanıslılıq, sintez, analiz, sistemalastırıw hám tájiriybe-sınaw usılların ózinde sáwlelendirgen.

Mashqalanıń úyrenilgenlik dárejesi. Ullı didaktik Yan Amos Komenskiy atap ótiwishe: “Bir-biri menen baylanıslı bolǵan hámme nárese, tap sonday halda úyreniliwi kerek”.

Pánler aralıq baylanıslılıq ideyasına keyinirek júdá kóp pedagoglar jantasıp, onı rawajlanıwı hám uulıwmalastırılıwına úles qostı. D. Lokk ideyasına kóre:

“Tálim mazmunıń anıqlanıwında bir pán basqa pánler elementleri hám faktlari menen toltırılıwı kerek”.

I.Pestalocci óziniń didaktikalıq maqalasında oqıw sabaqlıqlarındaǵı baylanıslılıq máselesine keń toqtalıp óter eken: “Bir-biri menen baylanıslı pánler sanasına keltir, olardı tábiyattaǵı tıǵız baylanıslılıq jaǵdayında ekenin bil” – deydi. Pestalocci bir pánniń basqa bir pánnen uzaqlasıwı hátte qáwipliligin aytıp ótedi.

Pánler aralıq baylanıslılıq teoriyasın islep shıǵıwda K.D.Ushenskiy júdá úlken tásir kórsetdi. Usı metodika rawajlanıwında X.V.Stoyunin, N.F.Bunakov, V.I.Vodovozov hám basqa pedagoglar nátiyjeli jumıslar alıp bardı. Pánleraralıq baylanıs hám integrasiyanıń mekteplerde oqıtıw hám tárbiyalawdaǵı áhmiyeti júdá kóp pedagog ilimpazlar tárepinen kórip shıǵıladı.

Baslawısh klass oqıwshılarınıń jas ózgesheliklerine juwap beretuǵın hám sabaq talaplarına sáykes keletuǵın, maqsetti anıqlaw bunday jańalanıwdıń tiykarǵı máselesi bolıp tabıladı.

XIX-XX ásirler aralıǵında pedagogikada kishi mektep oqıwshılarınıń tábiyiy ortalıq menen tanıstırılıwı integraciyalanǵan kursın jaratıw pikri payda bolǵan. Bul pikir A.Ya.Gerd, D.N.Kaygorodov, A.P.Pavlov atları menen baylanıslı bolıp, olar baslawısh mektepke átiraptaǵı janlı hám jansız dúnya haqqındaǵı bólinbegen kurstı kirgiziwdi talap etiwdi. Integraciyalashgan tálim-tárbiya, pánler arasındaǵı baylanıslardıń ayırım tárepleri belgili pedagoglar Ya.Komenskiy, D.Lokk,

I.Gerbart, M.Pestalocci, K.Ushinskiy hám basqalar, psixolog ilimpazlardıń E.N.Kabanova, Meller, N.F.Talizina, Yu.A.Samarina, G.I.Vergeles, medist ilimpazlardıń M.R.L'vov, VG.Goreckiy, N.N.Svetlovskaya. Yu.M.Kol'yagin, G.N.Pristupova jumıslarında kórip shıǵılǵan. Bir qatar jumıslar baslawısh tálimdegi integraciyalaw hám pánler ishindegi baylanıslarǵa arnalǵan. Bul máseleler oqıw pánlerin integraciyalawǵa ótiwdiń jaqın rawajlanıw zonası bolıp tabıladı.

Integraciya procesin úyreniwde I.Boguslovskiydiń “Gódekten-álemge, álemnenn gódekke” maqalasınıń áhmiyeti úlken. Onda aytılwınsha: Balalardıń átirap -ortalıqtı seziw, oǵan úyreniw hám mektep táliminde bul ortalıqtı hár qıylı pánlerge jasalma túrde bóliniwi hár qıylı qarama-qarsılıqlarǵa sebep boladı.

Bunday kóz-qaraslar XIX ásirdeń ortalarında ilimpazlarımız tárepinen tán alıńǵan edi. Batıslıq Evropanıń bir qatar mámleketlerinde (ásirese Germaniyada) ulıwmalastırılǵan dástúrler dúzile baslandı. Bul dástúr avtorları úyrenip atırǵan hádiyselerdi anıq bir ózek átirapına biriktiriwge háreket etedi. Kóbinese bul ózek átirap ortalıqtı úyreniwden ibarat bolıp, miynet procesi hám mádeniyatın da ózine biriktirgen edi.

XIX ásir hám XX ásir baslarında integrasiya ideyası aldınǵı ideyalar qatarı qadirlenedi. Dj.Dyun perzentti quyash qatarı qoyıp, onı pedagogika orayı dep, oqıw programmaların jetilistiriwdiń jańa principlerin ilgeri sürdi.

Izertlew metodları: Izertlewde onıń maqset hám wazıypalarına qaratılǵan pedagogikalıq baqılawlar, temaǵa tiyisli oqıw hám ilimiy derekler, salıstırıwlaw, ulıwmalastırıw, hújjetlerdi hám ádebiyat dereklerin analiz etiw, sáwbetler, sorawnamalar, ilimiy jumıslar hám ádebiyatlardı analizlew bolıp tabıladı.

Magistrlik dissertaciya jumısınıń teoriyalıq hám ámeliy áhmiyeti. Izertlew nátiyjeleriniń teoriyalıq áhmiyeti baslawısh tálim pánler mazmunın oqıtıwda integraciyalangan tálimnen paydalanıwdıń metodikasına ústinlik beriw tiykarında qalıplestirilgenligi, integraciyalasqan sabaqlardıń natiyjeliliginiń asırıw texnologiyasınıń anıqlanǵanlıǵı, baslawısh klaslarda integraciyalasqan sabaqlardıń

nátiyjeliligín asırıw texnologiyasına baǵdarlanǵan pedagogikalıq iskerlik mazmunı, forma hám metodları anıqlanǵanlıǵı menen táriplenedi.

Jumıstın ámeliy áhmiyeti izertlewdiń erisilgen teoriyalıq hám ámeliy nátiyjeleri pedagogikalıq joqarı oqıw orınlarında hám ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde oqıtıwshılar iskerliginde qollanılawı múmkin.

Izertlewdiń **tájiriybe-eksperimentallıq bazası** tiykarında Nókis qalalıq xalıq bilimlendiriw bólimine qaraslı 3-4 klass oqıwshıları boldı.

Dissertaciya strukturası. Jumıs kirisiw, úsh bap, juwmaqlaw, paydalanılǵan ádebiyatlar diziminen ibarat.

I BAP. BILIMLENDIRIW PROCESSIN INTEGRACIYALAWDIN TEORIYALIQ TIYKARLARI

1.1. Baslawish bilimlendiriwde talim procesin integraciyalaw pedagogikalıq mashqala sıpatında

Zamanagóy turmısta jámiyet jańa dúnyaǵa kózqarastı rawajlandırıwdın mıtajlıgine dus keledi, onın orayında shaxs ózi joq, bálki dúyanın organik bólegi retinde. Demokratiyalastırıw oqıtıwshıǵa dóretiwshilik ushın úlken múmkinshilikler jarattı, oǵan háreketler erkinligi, tańlaw erkinligi, usıllar, oqıtıw usılların aktiv túrde izlew múmkinshiligi berildi. Integraciya balaǵa onın átirapındaǵı dúyanı pútin kórinisin beriwdi maqset etedi hám bunın quralı mektep pánlerin hár tárepleme úyreniw, olar ortasındaǵı munasábetlerdi ashıw bolıp tabıladı.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2019 jıl 29 apreldegi «Ózbekstan Respublikası Xalq bilimlendiriw sistemasın 2030 jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasın tastıyıqlaw haqqında»ǵı PP-5712-san Pármanında «mámleket bilimlendiriw standartları kompetenciyalıq jantasıwǵa tiykarlanganlıǵına qaramastan, oqıtıw hám bahalaw metodları, sonın menen birge sabaqlıqlar hám basqa oqıw materialların tiykarınan informaciyanı yadlaw hám bayanlawǵa qaratılǵan bolıp, sın pikirlew, informaciyanı ózbetinshe izlew hám analiz etiw kónlikpeleri hám basqa ilimiy tájriybelerdi rawajlandırıwǵa tosqınlıq jasap atır».

Baslawish mektep talim hám tárbiyasın integraciyalaw mashqalası teoriya ushın da, ámeliyat ushın da áhmiyetli bolıp tabıladı. Baslawish talimdi integraciyalaw máselesine keyingi waqıtta bir qansha jaqınlawlar boldı: sabaqtı eki pán oqıtıwshı alıp barıwı yamasa eki pándi bir sabaqqa birlestirip, onı bir oqıtıwshı tárepinen ótkiziliwi integraciyalasqan sabaqlardı shólkemlestiriw, baslawish talim mazmunın túpten ózgeritiwge alıp keldi. Degen menen buǵan mektepte, didaktika hám metodika da tayar emes.

Joqarıdaǵılardan kelip shıǵıp, baslawish klaslardı oqıtıwda integraciyalangan talimnen paydalanıwdın forma hám usılların tiykarlap beriwdi hámde baslawish

klass oqıwshılarına tiyisli metodikalıq usınıslar islep shıǵıwdı óz aldımızǵa maqset etip qoydıq.

Integraciya (lat. Integratio – tiklew, toltırıw, birlestiriw, integer – bútin sózinen alınǵan) sintezlep bir pútkil etip birlestiriw, logikalıq pútin halga keltiriw mánisinde túsiniledi. Tálim mazmunın integraciyalaw degende pánlerdiń jaqınlasıwı hám óz-ara baylanıs procesi, bir-birin talap etetuǵın, keńeytiretuǵın, tereńlestiretuǵın oqıw predmetleri mazmunın sintezlew, yaǵnıy logikalıq birlestirip bir pútkil (pútin) jaǵdayǵa keltiriwdi túsinemiz.

Integraciya oqıwshılardı oqıtıw quralı retinde dástúriy pán jańa bilimlerdi, ideyalardı alıwǵa járdem beredi, obektler aralıq baylanıslardı sapa tárepinen jańa basqıshqa alıp shıǵıwdıń eń joqarı forması esaplanadı. Birden-bir pútin sistema retinde integraciya balalardı tálim procesine aldınǵı usıllar, formalar hám jańa texnologiyalar tiykarında oqıtıwdıń nátiyjeli quralı bolıp tabıladı. Usı oqıw sistemasına hár qıylı pánlerdiń elementleri kiredi, olardıń kombinaciyası sapalı jańa bilimlerdiń payda bolıwına úles qosadı, pánlerdi óz-ara bayıtadı, úsh didaktik maqsetti nátiyjeli ámelge asırıwǵa úles qosadı. Bunnan tisqari, oqıw procesin jedellestiriw arqalı integraciya oqıwshılardı sabaq dawamında hár qıylı swábetlerge ótkeriw arqalı artıqsha júkleniw hám sharshawdı jeńiwge járdem beredi.

Integraciyalasqan sabaq bul bir túsiniikli temanı yamasa hádiyseni úyrenip atırǵanda bir waqtıń ózinde bir neshe pánler boyınsha shınıǵıwları birlestirgen arnawlı sabaq túri. Bunday sabaq mudamı ajralıp turadı: jetekshi tártip hám aldınǵı pán materialların tereńlestiriw, keńeytiw hám jetilistiriwge járdem beretuǵın járdemshi pánler. Integraciya bir neshe jóneliste hám hár qıylı dárejelerde boladı. Tema hám ob'ektlararo integraciyanı ajratıw ádetiy hol bolıp tabıladı. Kóplegen mektep pánleri uzaq waqıttan berli tábiyatda integraciyalashganlıǵı sebepli, ishki integraciya haqqında sóylew orınlı: ádebiyat hám ana tili, súwret hám miynet, tábiyat hám ádepnama, súwret.

Ishki tárepten, obektiv integraciya, bizlerdiń pikirimizshe, oqıwshılar ókinishke oray, hár bir temanı jalǵız halda biledi hám biziń wazıypamız bul

nadurıs aqıl ekenligin, kerisinshe, hámme zat bir-biri menen baylanıslılıǵın kórsetiw bolıp tabıladı.

Integral sabaqlardıń aldına qoyılatwǵın maqsetleri:

Kognitiv (maǵlıwmat beriwshi). Faktler, hádiyseler, hádiyseler ortasındaǵı baylanıstı izlewge, juwmaq shıǵarıwǵa úyretiw.

Rawajlanıp atırǵan (informacion-iskerlik). Analiz etiwdi, salıstırıwlardı, ulıwmalastırıwdı úyretiw.

Integraciyalasqan sabaqlardıń eń áhmiyetli nátiyjelerinen biri bul hár qıylı temalarda úyrenilip atırǵan oqıwshılardıń qádiriyatların qalıplestiriwde birlik: til hám sóylew, mádeniyat, insaniy munásibetler, fizikalıq hám etikalıq salamatlıq.

Oqıtıwshılar kemnen-kem jaǵdaylarda integral sabaqtan paydalanadı, tiykarınan tómendegi jaǵdaylarda:

- eger bir materialdıń nusqası oqıw programmaları hám sabaqlıqlarda bar bolsa;
- temanı úyreniw ushın waqıt shegarası hám parallel tártipten tayar strukturadan paydalanıw qálewı menen;

Ilmiy hám ulıwmalastırılǵan kategoriyalar (háreket, waqıt, rawajlanıw, kólem hám basqalar), insannıń ómiri hám iskerliginiń hár qıylı táreplerin qamtıp alıwshı nızamlar, principiardi úyreniw waqtında;

- hár qıylı pánlerdegi birdey hádiyseler, faktlerdi xarakteristikalar hám aytıwda qarama-qarsılıqlardı anıqlawda;
- úyrenilip atırǵan waqıya sheńberinen sırtqa shıǵatuǵın úyrenilip atırǵan hádiyseniń keńirek kórinetuǵın bolıwı;

- temanı oqıtıwdıń mashqalalı, metodologiyasın jaratıwda.

Álbette, integraciyalasqan sabaqlardan paydalanıw ushın basqa motivaciya jaǵdayları bar. Integraciyalasqan sabaq haqqında qarar qabıllawdan aldın, integraciya baslangan basqa pán oqıtıwshısın birgelikli islesiwge aylandırıw kerek. Eki oqıtıwshı da ózleriniń pánlerin birlestiriwge qızıǵıwshılıqların anıqlawları

kerek. Eki oqıtıwshı da bólek sabaqlardı tayarlaw hám ótkeriwden kóre kóbirek miynet hám kóp waqıt hám kúsh jumsawın biliwleri kerek.

Integraciyalasqan sabaqtıń mashqalası - bul eki oqıtıwshınıń óz-ara tásiri texnologiyası, olardıń izbe-izligi hám rejimi, materialdı usınıwdıń mazmunı hám usılları, hár bir hárekettiń dawam etiw waqtı. Olardıń óz-ara tásiri hár qıylı jollar menen qurılıwı múmkin. Bul paralel bolıwı múmkin, olardıń hár biriniń teń úlesi menen; olardan biri jetekshi, basqası járdemshi yamasa máslaháchı retinde háreket etiwı múmkin; pútkil sabaqtı bir oqıtıwshı tárepinen basqası aktiv gúzetiwshi hám qonaq retinde qatnasıwı múmkin.

Integraciya (sáwlelengenlestiriw) hám differenciaciya (siyasiy gruppalastırıw) bir-birinen bóleklengen halda ámeldegi bolmaydı, biri ekinshisidan kelip da shıqpaydı, bálki olar mudamı bir waqtın ózinde úyrenilip atırǵan ob'ekttiń eki tárepi retinde kórinetuǵın boladı. Ilimiy biliwde olardan biri waqtınshalıq belgili ústinlikke ıyelewı da múmkin. Máseleni eki tárepın pán-texnika rawajlanıwı nátiyjesinde awıl xojalıǵını óndirisinde hár qıylı kásiplerdiń payda bolıwı, yaǵnıy qatlamlarǵa bóliniwın, mexanizaciya, avtomatizaciya hám taǵı qospa kásipler yamasa keń qánigelikli qánigelerdiń dialektik rawajlanıwı ekenligin kórsetiw múmkin.

Ámeliyatda olardan uyqas halda paydalanılǵanda ǵana gózlengen maqsetke erisiw múmkinligin de sol orında aytıp ótiw kerek. Pedagogika páninde XX ásirdiń 80- jıllarınan baslap integraciya, "óz-ara baylanıslılıq", "óz-ara tásir", "sintez" sıyaqlı túsiniqler qollanılǵan ilimiy jumıslar payda bolıp, tálim-tárbiya jumısında integraciya mashqalasınıń aktuallıǵı sezile baslanǵan. Házirgi waqıtta kelip tálim-tárbiya isine integrativ jantasıw ideyası jeke pánler sheńberinde shegaralanıp qalmastan, ulıwmapedagogikalıq áhmiyetke iye máselege aylandı.

Ilimiy ideyalar bala túsiniwi ushın qolay, obrazlı temalarda sawlelengen, olar jıl mazmunın dúziwge múmkinshilik beredi. Bul 6 -10 jastan baslanıp, olardı hár qıylı oyın arqalı quramalı bilim arttırıw, kórkem, etikalıq máselelerdi sheshiwge járdem beredi.

Búgingi kúnde insaniyat jámiyeti, sonıń menen birge, gárezsiz respublikamız xalqı aldında turǵan social-ekonomikalıq, ideologiyalıq-siyasiy, bilimlendiriwge tiyisli-tárbiyalıq mashqalalardıń sheshimin tabıw tábiyy, sociallıq, texnikalıq pánlerdi óz-ara baylanıslılıǵı hám óz-ara munásibetlerine baylanıslı. Sebebi, olardıń mánisi, mazmunı, tábiyatı, forması hám kólemine qaray sistemalıq xarakterine iye bolıp, olarǵa uyqas jantasıw járdeminde izertlenip, sheshimi tabıladı. Bul óz náwbetinde tálim-tárbiya jumısında da sistemalı jantasıwdan paydalanıwdı názerde tutadı.

Kóplegen derekler, atap aytqanda pedagogikalıq ámeliyat tarawlarınıń analizi tálim-tárbiya procesiniń rawajlanıwına tosıq bolıp atırǵan máseleler bar ekenliginen xabar beredi. Ilimde "Integraciya" túsinigi G. Spenser tárepinen qollanıwǵa, oǵan dáwir talabına kóre jaqınǵa shekem jetkilikli áhmiyet berilgen emes.

XX ásir baslarında pedagogika baǵdarında bir neshe qızıqlı jumıslar bilimlerde integrasiyalaw jolında alıp barıldı. Bul baǵdarda ásirese baslawısh bilimlendiriw tarawında aldırǵa jılısıwlar júz berdi.

Mısalı: Pedagog -navator N.I.Papov basshılıǵında ashılǵan “Moskva qalası oqıtıwshıları dógeregi” (1910 -1915). Nátiyjeli jumıs alıp bardı. Bul oqıtıwshılar ózleriniń jumıs programmaların islep shıqtı. Ol jaǵdayda ılajı bolǵanınsha kóbirek pánlerdi birlestirip, integrasiyalaw múmkinshiliklerin keńeytiw ideyasın ilgeri súrildi. Bul jaǵdayda baslawısh mekteplerde tiykargı orında eki pán baǵdarı turıwı názerde tutılǵan.

1. Tábiyattanıw.

2. Sociologiya. Bul pánler balalarda átirap -ortalıq menen tanısıw, adamlar, jámiyet, shólkemler hámde óziniń wazıypaları menen tanısıwǵa jol ashıp beredi.

Grammatika hám arifmetika pánleri bolsa basqa pán materialları arqalı birlestiriliwi názerde tutıldı.

Bunıń menen baslawısh tálim mekteplerinde óz ishine kóp pánlerdi sáwlelendiren bir pán -dúniyatıwshılıq pánin oqıtıw ideyası ortaǵa taslanadı.

Bul pán tálim-tarbiya baǵdarında integrasiya jolında turǵan tiykargı pán esaplanadı.

Biraq integraciya mashqalası óziniń joqarı pedagogikalıq dárejesine 1920 jıllarda jetti.

Mámleketlik ilimpazlar keńesi pánlerdi tiykarınan ush blokqa ajrattı. Bul bloklar bilimler mazmunın baǵdarlawda úlken áhmiyetke iye edi. Olar:

1. Sociologiya.

2. Miynet.

3. Tábiyattanıw. Bunday jaǵdayda oqıw sabaqları integraciya aralasıp, ózleriniń qásiyetin joıadı yamasa orta zvenoda qalıp ketetuǵın edi. Biraq óziniń mazmunı hám tárepleri menen ulıwmalasqan tema: qala, kolxoz, fabrika túsiniklerin ózlestiriwde qatnasadı.

Bunday integrasiya baǵdarı hámme pánler ushın birdey bolmadı. 1927 jılǵa shekem tariyx, geografiya hám ádebiyat pánleri sociologiya pánine qosıp jiberilgen edi.

Biraq 1930 jıllar baslarında bunday pedagogikalıq izertlewlerge shek qoyıldı. Mektep sisteması dástúriy bólek pánler tálimi sistemasına qayttı.

Baslawısh mektep pánleriniń integracion baylanıslar kem islep shıǵılǵan, qarama- qarsı dáliyillengen. Bul baylanıslardıń mánisi haqqında alımlar arasında qarama- qarsılıqlar kóp.

Integraciya atama hám usıllıq názerden hádiyse sıpatında ne ekenligin kórip shıǵayıq. “Integraciya” sózi latinsha integratio-tiklew, toltırıw, “integer” pútın sózinen kelip shıqqan.

Eki túsinikke iyemiz:

1. Dizim, organizmniń óz aldına bólistirilgen bólek hám wazıypalardıń baylanıslı halatın bildiriwshi túsinik hám sol halatqa alıp barıwshı dáwir.

2. Bólistirilgen dáwirleri menen birge ámelge asırılatsuǵın pánlerdi jaqınlastırıw dáwiri.

Diferencia – fransuzsha (differentiofion latinsha - differentia- parq, hár túrlilik, yaǵnıy pútindi bóleklerge bóliw, ajratıw) Tálim mazmunın integraciyalaw

– dúnya tendenciyası (idea, pikir, umtılw). Integrativ qatnas túrli dárejedege dizimli baylanıslardıń obektiv baylanıslılıǵın sáwlelendiredi (tábiyat-jámıyet-insan). Integraciya aldın bólingen bóleklerin bir pútinge baylanıstırıw menen baylanıslı. Ol dizim elementleriniń uqsaslıq dárejeleriniń asıwına alıp keledi.

Integraciyalaw dáwirinde bir-birine baylanıslılıǵı asadı hám tártipke túsedi, sol dizim bólekleriniń islewi hám yyreniw obekti tártipke salınadı. Bul ulıwma nızamlıqlardı qanday qılıp mektep táliminde qollaw múmkin? Zamanagóy didaktik hám metodikada aytılwınsha, oqıwshılardı oqıtıw, rawajlanıwı hám tárbiyasınıń jetiskenlikleri olardıń dúnyanıń birligi haqqındaǵı túsiniǵiniń qalıpleskenligi óz iskerligin ulıwma tábiyat nızamları tiykarında jolǵa salıw zárúrligin túsiniwleri, tábiyattanıw páninde predmetler arasında hám predmetler ishindegi baylanıslardı sheshiwge baylanıslı. Tálimdegi integraciya oqıw predmetleri mazmunın konstrukciyalawǵa dizimli qatnas arqalı kórip shıǵıladı.

Integraciyanıń túrli dárejeleri ajratıladı: dáslepki tábiyat haqqında elementler bilimlerin birlestiredi. Aralıq predmetler bólimlerin bóliw integraciyası: juwmaqlanıwshı tábiyattanıwdı úyreniw menen baylanıslı bolǵan tálimniń aqırǵı basqıshı integraciyası.

Sonıń menen birge, tábiyiy-ilimiy tálimdi tolıǵıraq hám keńirek integraciyalaw múmkinshiligi bolmaydı. Mektep tálimin integraciyalaw dáwiriniń psixolog tiykarshısı sıpatında psixolog Yu.A.Samarinniń asociativ pikirlew haqqındaǵı pikirleri alınıwı múmkin. Bul pikirlerdiń mazmunı sonda, hár qanday bilim bul uqsatıw, bilimler dizimi bolsa uqsatıwlar dizimi esaplanadı. Yu.A.Samarin uqsatıwlardıń tómendegi túrlerine ajratadı. Lokal (awıllıq, málim bir jer, nárese menen shegaralanǵan) bir dizimge tiyisli bolǵan, dizim ishindegi, dizimler arasındaǵı hám aqılıy dárejelerin uqsatıwlardıń sáykes keletuǵın dárejesine birlestiriw qásiyetine qarap súwretlenedi.

Tábiyat yamasa predmet haqqındaǵı eń ápiwayı bilimlerdi payda qılıwshı baylanıslılıqtıń eń ápiwayısı belgili bir jer yamasa túsiniq penen shegaralanǵan lokal aymaq esaplanadı. Bul baylanıslılıq basqa bilimlerden ajralıp turadı. Bul kishi mektep jasına tán. Bir dizimge tiyisli bolǵan eń ápiwayı dizim esaplanadı.

Olar bir tema, predmet yamasa hádiyseni úyreniw tiykarında payda boladı. Bir predmetti biliw jańa fakt hám túsiniqlerdiń tańlanıw olardı bir bilimler menen teńlestiriliwi arqalı ámelge asırıladı. Bilimlerdiń eń ápiwayı ulıwmalastırırıwı júz beredi, biraq alınǵan bilim oǵan jaqın bolǵan bilimler menen baylanısqında, bunda oqıwshılardıń analizlew hám ulıwmalastırırw iskerlikleri júzege keledi. Dizim ishindegi oqıwshılardıń pútin bir pánler ishindegi dizimin biliwin támiyinleydi. (fızikalıq, ximiyalıq, biologiyalıq, bilimler dizimi) ornasqan pán sheńberinde bilimlerden keń paydalanıw gúzetiledi. Dizim ishindegi waqıt, ortalıq, san baylanısları súwretlengen. Predmetler arasında aqlıy iskerliginiń eń joqarı dárejesi esaplanadı.

Olar bilimlerdiń túrli dizimlerin birlestiredi, hádiyse yamasa dáwirdiń hár túrliligin biliwge múmkinshilik beredi. Sol bilimler tiykarında ulıwma túsiniqler kelip shıǵadı. Dizimler arasındaqı baylanıs qalıplesiwi, olardı bir-birine boysındırıwǵa, bilimler shegarasındaqı boslıqlardı ańlawǵa múmkinshilik beredi. Bayan qılınǵan psixologiyalıq dáliyler baslawısh, tolıqsız orta hám orta mektep tálimin integraciyalawdıń tiykarǵı belgilerin ańlawǵa múmkinshilik beredi.

S.P.Baranov, L.R.Slasteninniń “Pedagogika” kitabı sabaqlarda qollanılatuǵın pánler aralıq baylanıs kórsetiledi, biraq integraciyalaw tálim mashqalaları sáwlelenbegen. “Baslawısh tálim” jurnallarında mektep tálimin integraciyalaw mashqalasına úlken áhmiyet beriledi. L.N.Baxareva óziniń “Baslawısh mektep oqıw shınıǵıwların úlketanıw tiykarında integraciyalaw” maqalasında integraciya-differenciya dáwirleri menen birgelikte ámelge alıp atırǵan pánler menen juwmaqlastırırw hám baylanıstırırw dáwiri bolıp, jańa , pútin, bólimler jaratıwǵa járdem beriwshi, pánlerara baylanıslardı ámelge asırıwshı joqarı kórinis esaplanadı.

Oqıw predmetleri arasında integraciya predmetler dizimi kemshiliklerin joq etiwdiń jolları bolıp, predmetler arasındaqı baylanıslardı tereńlestiriwge qaratılǵan bunday qatnas differenciya hám integraciya arasındaqı múnásibetlerdi túsiniwge tayanadı. Pedagogikanıń maqseti bir maqset wazıypalarǵa iye bolǵan túrli pánlerdiń element hám bóleklerin bir pútinge birlestiriwge baǵdarlanǵan

integraciyanı ámelge asırıwda oqıtıwshılardıǵa járdem beriw.

Kóp jıllıq baqlawlar sonı kórsetedi, baslawısh klass oqıwshıları, keyinshelik pitiriwshiler, ol yamasa bul pándi úyrenip sol bilim kónlikpelerin basqa pándi úyreniwde qollansa qıynaladı, olar erkin pikirley alǵan bilimlerin uqsas yamasa jańa wazıypalardıǵa kóshire biliw kónikpeleri jetispey atır. Bulardıń barlıǵı baslawısh klaslardadıǵı túrli pánler boyınsha shınıǵıwlarıń óz-ara kelispewshiligi sebepli jújege kelmekte. Psixolog E.N.Kabanova, Millerdiń aytıwınsha “Oqıtıwshıǵa ele ushıramagan wazıypa tiykarında bilim kónlikpe hám qábiletlerin ózbetinshe kóshiriliwi aqlıy rawajlanıwınıń tiykarǵı kórsetkishı” óziniń “Baslawısh klaslarda tálimdi integraciyalaw tájiriybesi” ishinde mektep tálimin integraciyalawdıń zárurligine itibar qaraca, L.P.Elenko integraciya sabaǵın jaqsılaw quralı, predmetler baylanısların jańa shoqqılardıǵa kóteriwi bólegi dep esaplaydı. Integraciya oqıwshılardıń túrli pánler boyınsha gúzetiwleri hám nátiyjelerin tatıyıqlap yamasa tereńlestirip, beriwshi jańa dálillerdi tabıw tiykarı esaplanadı. Olar iskerliginiń túrli bóleklerin almastırıp turıw arqalı oqıwshılardıń sharshawınıń aldın aladı.

V.A.Engelhard pútkil hám bólektiń óz-ara múnásibetin xarakteristikalarında úsh zárúr tárepti belgileydi. Avtor «integratizm» terminin kiritedi. Usı termin analitik hám sintetik, strukturalıq hám sistema kóz-qarasları ortasındaǵı qarama-qarsılıqtıń jetekshi, tiykarǵı tárepin kórsetedi.

M.S.Asimov, O.M.Sichivica hám A.Tursunov buǵan ısenedi filosofiya, integraciya ulıwma ilimiy, tarmaq, pánler aralıq hám pánler aralıq bolıwı múmkin dep esaplaydı. Ol ózine say formalar, dárejeler hám shólkemlestiriw dárejelerine iye.

G.F.Fedorec integraciya hám differenciya processleriniń óz-ara almasınıwı menen xarakteristikalanatuǵın bir neshe basqıshlardı keltirip ótedi.

Integraciya túsinigin L.N.Bahareva «pánlerdiń jaqınlasıwı hám baylanısları procesi» retinde ashıp beredi. Usı process oqıtıwdıń sapa tárepinen jańa basqıshında obektler aralıq baylanıslardı rawajlandırıwdıń joqarı forması esaplanadı. Integraciya oqıtıwdıń pán sistemasın biykar etpeydi. Bul onı

jaqsılawdıń múmkin bolǵan usılı, kemshiliklerdi saplastırıw hám obektler ortasındaǵı óz-ara baylanıslılıq hám óz-ara baylanıslılıqtı tereńlestiriwge qaratılǵan.

Házirgi kúnde tiykarın tábiiy pánler boyınsha bilimler quraytuǵın integraciyalanǵan kurs jaratıw mashqalası aktual bolıp turıptı. Bular basqa túrdege bilimlerdi birlestiriwshi tiykarǵı wazıypanı óz ishine aladı. Bunday jaqınlaw qansha waqıttan berli belgili hám sırt el mektepleri tájiriyesinde sheshilgen másele bolıp tabıladı. Bunda siz tek klaslarda emes, bálki ulıwma orta tálimniń bir qatar pánlerdiń mazmunın integraciyalaw ústinde sóz etilmekte. Bul integraciyalasqan pánge tábiyat hám jámiyetniń birligin túsiniw ushın zárúr bolǵan bir qatar sociallıq - ekonomikalıq, etikalıq - estetik ideya hám túsiniqlerdi kirgiziw názerde tutilǵan. Sońǵı waqıtta mektep tálimin integraciyalaw haqqında júdá kóp aytılıp atır. Iлимпazlar hám ámelıyatshı - oqıtıwshılar balalarda qalay dúnya haqqında pútin túsiniq payda etiw hám hár qıylı pánler boyınsha bilimlerdi jaqınlastırıw ushın bir pútkil programmanı dúziw haqqında jumıslar alıp barıp atır. Bir-birine jaqın bolǵan pánlerdi birlestiriwshi kurslar shólkemlestiriw háreketleri bolıp atır: matematika hám konstrukciyaw, suwretleytuǵın kórkem óner hám kórkem miynet, bul jollardıń natiyjeliligi haqqında shet el pedagoglardıń kóp jıllıq jumısları nátiyjeleri boyınsha bahalaw múmkin integraciyalanǵan kurslar shet el mektepleri ushın ádettegi jaǵdayǵa aynalǵan.

Shet el, xalıq tájiriyesi menen tanısıw bul tábiyat hám jámiyet haqqındaǵı bilimlerdi rawajlandırıw ushın tiykar bolıwshı integraciyalanǵan pánler kóplegen mámleketlerdń oqıw programmalarına kiritilgen. Bul ekologiyalıq baǵdarına iye bolǵan integraciyalanǵan pánler jáhánjámiyetinde oqıwshılarda átirap-ortalıqqa juwapkershilikti qalıplestiriwdiń tiykarǵı quralı ekenligi haqqında xabar beredi.

Kishi mektep oqıwshısına pikir sheńberi keń bolǵan baylanıs kórkem óneriniń baslawısh sawatın iyelewde járdem beriw.

Integrativlik insannıń dúniya menen óz-ara baylanıslarına sáwlelendiriwshi temalarǵa kiritilgen: bala aqlında abstrakt bolǵan uzaq álem menen (kosmos, juldızlar, jer planetası, úlken boslıqlar hám waqıt). Jaqın álem (mikroolam, úy

aldındağı haywanlar hám ósimlik dúnyası, ana -Watan tábiyatı hám basqa mámleketler tábiyatı). İnsanlar álemi menen (hár qıylı mámleketler hám mádeniyatlar, civilizaciya orayları, insannıń insan hám jámiyet menen munasábetleri insannıń ishki dúnyası); materiallıq dúnyası menen (xalıq dóretiwshiligi, súwretshi hám ilimpazlar dóretiwshiligi, ruwxıy qádiriyatlardı saqlawshı adamlardıń jumısları).

Ilmiylik názerinen alıp qaraǵanda integraciyanıń tiykarın álemniń pútinligi jáne onı quraytuǵın bólim (element)lerdiń óz-ara baylanıslılıǵı, múnásibetleri quraydı. Tanımalı orıs psixologik alımı G. S. Kostyuktıń pikirinshe: «Qatlamlarǵa bóliniw differenciaciya - psixik processler hám jaǵday (ayırıqshalıq)lardıń kóbeyiwine alıp kelse, integraciya – tártipke keltiriw, subordinaciya jáne onıń nátiyjelerin belgili izbe-izlikte jaylastırıwǵa alıp keledi. Integraciyalaw jolı menen jańa psixologiyalıq process, jańa iskerlik strukturası payda boladı. Bul jańa struktura dáslep bólek-bólek bolǵan elementlerden sintezlew jolı menen payda etiledi". Genetikalıq tárepten integraciya-ajıralmaslıq, predmetlerara baylanıslılıq, óz-ara baylanıslılıq hám aqır-aqıbetde óz-ara bir-birin tolıqlawısh, keńeytiriwshi hámde tereńlestiriwshi, oqıw predmetleri mazmunın eń keminde tálim standartları dárejesinde sintezlep, logikanı pitken mazmun forması hám joqarı dárejesi bolıp tabıladı. Sebebi predmetler aralıq baylanıslılıqtıń hár qaysı tómén dárejesi, úyrenilip atırǵan oqıw predmetleri sheńberinde belgili didaktikalıq birlikler arasında ornatılıp, olardı úyreniw mazmunın hám múddetlerin muwapıqlastiriwdı názerde tutadı, bunnan ayırıqsha bolıp esaplanıw integrativ baylanıslılıq tiykarında islengen oqıw predmeti yamasa integraciyalap úyrenilip atırǵan predmet, hádiyse yamasa processlerdi pútin sistema formasında hár tárepleme baylanıslılıq hám múnásibetler kqz-qarasınan aytıwdı talap etedi. Bul óz nábwetinde házirgi hám keleshek talaplarına juwap beretuǵın, ózbetinshe pikir júrgiziwshi hám dóretiwshilik iskerlik kórsetiwshi, qánige shaxsın qalıplestiriwge múmkinshilik beredi. Sebebi ol oqıwshılardan tek ǵana analiz etiw hám sintezlew operaciyaların talap etiw menen shegaralanıp qalmastan, bálki abstraktlastırıw, algoritmllestiriw, gruppaw, shártli belgiler járdeminde ańlatıw, sebebin, baylanıslılıqtı anıqlaw,

analiz etiw, sintezlew, sistemalastırıw, modellestiriw sıyaqlı joqarı dárejeli oylaw operaciyaların talap etedi. Bul operaciyalar úyrenilip atırǵan obektti barlıq zárúrli tárep hám qásiyetlerin ajıratıp alıp (siyasiy gruppalastırıp), mánisi hám mazmunın ańlap jetiw hám olardı ulıwmalastırıw arqalı ámelge asırıladı. Solay eken, integraciya mudamı onıń ekinshi tárepi bolǵan siyasiy gruppalastırıw (differenciya)ǵa súyengen halda rawajlanıp baradı yamasa kerisinshe.

Integraciya máselesin pedagog ilimpazlar hám ámeliyashılar tómendegi baǵdarlarda izertlewdi usınıs etedi:

a) oqıw predmetleri hám pánler gruppası sheńberindegi mazmundı integraciyalap úyreniw;

b) hár qıylı oqıw predmetlerinen beretuǵın adamlardıń xızmetlerin integraciyalaw;

v) tálim-tárbiya jumısın shólkemlestiriw formaların integraciyalaw hám sol sıyaqlılar. Bul baǵdarlardıń hár biriniń anıq óz maqseti bolıp, onı ámelge asırıw ushın sáykes forma, metod, qural hám shárt-shárayatlardı talap etedi.

§ 1.2. Baslawısh klasslarda oqıw procesin integraciyalawdıń mazmunı hám metodikalıq ózgeshelikleri

Ulıwma tálim mazmunı oqıwshılardı hár tárepleme psixikalıq rawajlanıwǵa, olarda hár túrli hil oylawdı rawajlandırıwǵa qaratılǵan. Hár bir oqıw predmetin úyreniw balanıń materialdı ańlaw procesin, onı eslep qalıwdı, tásirlilikti aktivlestiriwshi, oylawdı, sóylew hám oyda sawlelendiriwdi rawajlandıratuǵın psixikalıq dıqqattı jaratılıwına múmkinshilik beredi. Ásirese, biliw processinde bir-biri menen tıǵız baylanıslı bolǵan oylawdıń túrlerin rawajlandırıw júdá zárúrli bolıp tabıladı.

Tájiriybege tiykarlangan ulıwmatlastırıw hám juwmaqlar ushın janlı baqlaw, dáslepki maǵlıwmatların jıynaw wazıypasın atqaradı. Ol balalardı real waqıyalardı, hádiyse oqıwǵa, olardı dizimnen ótkeriw hám jıynawǵa úyretedi. Abstrakt oylaw

ajıratıp alınған waqıya, hádiyselerde olardıń mánisine kóre biliwge, anıqlawğa múmkinshilik beredi. Oqıw predmeti mazmunın dúziw pedagog ámeliyat sol pánniń tiykargı kategoriya, túsinikleriniń rawajlanıw logikasın esapqa aladı. Usınıń menen birge, oqıtıwshı hám psixologlar oqıwshılar tárepinen materialdı ózlestiriwdiń jas qásiyetlerin esapqa aladı. Kórkem óner tarawındaǵı ulıwma orta bilim beriw mazmunı óz ishine ideologiyalıq tárepi hám kórkem forması birliğin payda etiwshı dóretpelerdi óz ishine aladı. Kórkem tárepten bos, ideologiyalıq tárepten haqıyqatta tuwrı kelmeytuǵın dóretpeler balalardıń ruwxıylıǵına tásir ete almaydı, oyda sáwlelendiriw hám oylawdı rawajlandırmaıdı, gózzallıq hám ajarsızlıq haqqında oyda sáwlelendiriwdi formalastıra almaydı. Balalar menen islewde kórkem óner shıǵarmalarınıń shın kórkemligin esapqa alıw, forma hám mazmunınıń birliǵı, ruwxıylıq hám haqgóylik principlerin ámelge asırıwda zárúrli bolıp tabıladı.

Bala shaxsın hár tárepleme materiallıq rawajlandırıwdıń, insaniyat jaratqan barlıq materiallıq baylıqlardı biliw menen óz yadıńdı bayıtsań ǵana mádeniyatlı bolasan degen pikirge tiykarlangan. Ásirese oyda sawlelendiriwdi oyatıwshı, ruwxıy keshirmelerdi aktivlestiriwshı, usınıń menen birge pikirlerdi oyatıwshı dóretpeler júdá tárbiyalıq bolıp tabıladı. Bunday ulıwmalastırıw balanı biliw hám ruwxıy rawajlanıwdıń jańa tekshesine kóteredi. Sol tiykarda formal logikalıq oylaw, hár qıylı waqıya-qubılıslar ortasında baylanıslar hám baylanıslılıqlardı kóre biliw hám úyrene alıw kónlikpeleri bekkemlenedi hám rawajlanadı. Oqıwshı qarama-qarsılıqlardı taba biliw, olardıń rawajlanıw baǵdarların tuwrı túsiniw hám olardı waqıtında sheshiw jolların tabıwdı úyrenedi. Dialektik oylaw jámiyet hádiyselerin onıń barlıq baylanıs hám qurallarında kóriw qábileti menen tıǵız baylanıslı.

Ulıwma orta bilim beriw keleshekte balalarǵa qálegen pándi iyelew imkaniyatın beretuǵın bilimler tiykarın jaratadı. Oqıw predmeti pánlerdiń bekkem negizine iye, zamanagóy ilimiy maǵlıwmatlardı túsiniwge jetekleydi, pikirlew qábiletin rawajlandırıwǵa alıp keledi. Ulıwma orta mektep ushın tek házirgi kúnde

ashılǵan zatlar emes bálki, pánniń tiykarın, teoriyalıq ornın quraytuǵın zatlar da zárúr.

Bunnan tısqarı hár bir ulıwma bilim beriw predmet oqıwshılardıǵa xalıq xojalıǵı mıtajlıkların esapqa alıwshı oqıw materialınıń politexnik tábiyatın kórsetip beriwge baǵdarlanǵan. Barlıq oqıw predmetleriniń politexnik mazmunı, turmıs penen baylanıslılıǵı oqıwshılardı óndirisde qatnasıwına tiykarǵı eń ápiwayı jumıs quralları menen islewge jóneltiredi.

Bunıń menen ulıwma rawajlanıwdıń tereń tiykarları, kásip tańlaw tiykarları úyretiledi.

Pán qarama-qarsılıqlarda rawajlanadı. Olar menen baylanıs etkende oqıwshılar kórkem maǵlıwmatlar aǵımın ózbetinshe sheshiw hám olardı tuwrı ataq beriwge úyrenedi.

Ulıwma orta bilim beriw ushın dáwirdi jaqsı kórsetip beretuǵın ruwxıy tariyxıy áhmiyetke iye dóretpelerdi tańlaw kerek. Bunday dóretpeler balanı dáwirdiń ruwxıy turmısına alıp kiredi. Hár qıylı kózqaraslar hám hár qıylı obrazlar arqalı olar tipik turmıslıq waqıya hám hádiyselerdi kórsetedi, ótip ketken zamanlar hám bolıp ótken sawashlardıń tolıq súwretin kórsetedi. Sol sebepli ulıwma orta bilim beriwde óz-ara baylanıslar hám óz-ara toltırıwlar úlken áhmiyetke iye. Balalardıń jas qásiyetleri quramalı obrazlı juwmaqlar shıǵarıwǵa tosqınlıq etpeydi.

Miynetti pán menen mektepte úyreniletuǵın oqıw predmetleri menen ajıralmas bolıw múmkin, hámde miynettiń oqıw-dóretiliwshilik ayrıqshalıǵı ilimiy bilimlerden paydalanıw procesi arqalı ámelge asırıladı. Sociallıq paydalı miynet processinde oqıwshılar aldına alınǵan bilimlerdi ámelde qollaw wazıypası júklenedi. Hám aqır-aqıbette, balalar miynetiniń mazmunı hám shólkemlestiriwdi anıq jergilikli óndiris, xalıq xojalıǵı mıtajlıklarına tayanǵan halda zamanagóy kásipler talapları tiykarında dúziw kerek. Bunday miynet oqıwshılardı ulıwma miynet hám konkret kásiplik kónlikpeler menen tanıstıradı, miynetti pán tiykarında shólkemlestiriwdi, bir qánigelikten ekinshisine ótiwdi támiyinleydi. Mexanizator, temirshi usta, dıyxan kásipleri oqıwshılardı zamanagóy kásiplerge baǵdarlaydı, balalardıń ulıwma rawajlanıwına, jumısshı psixologiyasın qalıplestiriwge járdem

beredi. Ulıwma orta bilim beriw mazmunınıń ulıwma hám ayrıqsha principi
usılardan ibarat. Integraciya-oqıwshılardı oqıtıw hám tárbiyalawǵa jańa jantasıw
bolıp tabıladı.

Oqıw processinde integraciyalanǵan tálimnen paydalanıwǵa úlken áhmiyet
berilip atır. Integraciyalanǵan sabaqlardıń dúzilisi úyreniwdiń barlıq basqıshlarında
úyrenilip atırǵan materiallardıń anıqlıǵın hám izbe-izligin, puqta úyrenilgenligin
hám óz-ara logikalıq baylanısların talap etedi. Búgan programmadaǵı oqıw
materialınıń ıqsham ekenligi, odan tısqarı oqıw materialın úyreniwdiń
shólkemlestiriwdiń birpara zamanagóy usılların kirgiziw arqalı erisiw múmkin.
Mısalı: 1-hám 2-klasstaǵı «Átirapımızdaǵı álem» kitabınıń barlıq temaları bir-biri
menen bekkem baylanıslı. Úshinshi hám tórtinshi klasstaǵı «Tábiyattanıw»
sabaqları «Átirapımızdaǵı álem» pánin dawam ettiredi. Onıń programmasına
tábiyat hám insanlar miynetindegi máwsimlik ózgerislerdi baqlaw kiritilgen.
Oqıwshılar tárepinen átirap álemdi úyreniw, oqıw, sóylew ósiriw, matematika,
miynet tálimi sabaqlarında dawam etedi. Sonday eken, «Átirapımızdaǵı álem» páni
predmetlerara baylanıslar oqıtıwshıǵa barlıq oqıtılıp atırǵan sabaqlarda átirap álem
haqqındaǵı túsiniklerdi qalıplestiriw boyınsha jumıs aparıwǵa múmkinshilik
beredi. Baslawısh mektepdegi hár bir predmet bul integraciyalanǵan kurs, mazmun
tárepten olar tábiy -matematikalıq cikl pánleri menen tıǵız baylanıslı, bul kishi
mektep oqıwshıları ushın túsinikli bolǵan átirap -ortalıq haqqındaǵı bilimlerde
ózlestiriwde támiyinleydi. Bul jastaǵı balalarda tábiyattı úyreniwge bolǵan tek
emocional ózine tartatuǵın emes, bilim alıw motivları menen baylanıslı.
Oqıwshılardıń bul ayrıqshalıqın esapqa alıp, qızıǵıwshılıqların quwatlaw ushın
bilim alıwǵa bolǵan mıtájliklerin jańa mazmun menen toltırıp turıw kerek.

Bul oqıwshılardıń turmıstaǵı óz-ara baylanıslardı ashıp beriwge hámde
tábiyattaǵı hár qıylılıqsız insan jasay almaslıǵın túsinip jetiwge járdem beredi.

Predmetlerara baylanıslardı ámelge asırıw -integraciya túrлерinen biri bolıp
tabıladı. Nókis qalasındaǵı 28-sanlı mektep oqıtıwshı balalar sóylew tilin ósiriw
ushın tábiyattanıwlıq, oqıw, taza jazıw hám matematikadan paydalanadı. Tábiyat

penen tanistırıwshı sabaqlarda bul maqsettiń tańlanıwın tómendegishe túsindiriw múmkin:

1. Bul jaǵdayda sóylewin ósiriw erkin sharayatta, házir oqıtılıp atırǵan obektlerge bolǵan janlı qızıǵıwshılıq tiykarında ótedi.

2. Tábiyattanıw, oqıw, taza jazıw hám matematika sóylew tilin ósiriw ushın úlken múmkinshilikler jaratadı.

I.G.Pestalocci aytıp ótkenindey «... aqıl alaǵada sezimli aqıl etiwden anıq túsiniqlerge kóteriletuǵın» derek bolıp tabıladı. Bul túsiniqlerdi túsiniw jetiw bolsa sóylew kórkem óneri menen birge júredi. Erkin tábiyat obrazları balada logika menen birge tásirlilikke de rawajlandıradı.

Hár bir sabaqta sóylew tilin ósiriw máseleleri sheshiledi, bunda úyrenilip atırǵan materialdıń ayırıqshalıǵı hám sóylewin ósiriw máselesin tańlawdıń maqsetke muwapıqlıǵı esapqa alınadı. Oqıwshılar bunday sabaqlardı áp-ánedey kóredi. Olar kóp jańa, kerekli túsiniqler beredi, qıyalların tártipke saladı, oqıwshılar basqa sabaqlarda alǵan bilimlerinen paydalanıwlar zárúr bolǵan jaǵdaylardı jaratadı. Bunday jaǵdayda balalar úyrenilip atırǵan materialdı jaqsılaw ózlestiredi, bilimler sistema xalına keledi hám oqıwshılar ushın júdá zárúr bolıp qaladı.

Usınıń menen baylanıslı integraciyalangan sabaq usınıs qılınadı, ol oqıwshılar ushın túsiniqli hám alınǵan bilimlerdi jańa oqıw sharayatında islete biliw kónlikpesin qalıplestiriwge járdem beredi.

Búgingi kúnde ilim – pán hám texnologyanıń jedel rawajlanıwı ilimiy maǵlıwmatlardıń kóbeyiwine alıp keledi. Bul óz nábwetinde, ilimiy bilimler tiykarında qalıplesken oqıw pánleriniń mazmunın jıl sayın jańa bilim hám túsiniqler menen bayıtıp barılıwı sebepli pán tikarlarınıń oqıw materiallarınıń kólemi artıwına sebep bolmaqta.

Ámeldegi oqıw shınıǵıwları ushın ajratılǵan waqıt ólshemleri bolsa úlken kólemdegi oqıw materiallarınıń oqıwshılar tárepinen tolıq ózlestiriwine múmkinshilik bermeydi. Demek, waqıt muǵdarlarına ámel qılıp oqıw materyalınıń mazmunın oqıwshılardıǵa jetkizip beriw ushın tálimge jańasha qaraw talap etiledi.

Bunday zamanagóy tálím házirgi kúnde integracyalasqan tárizde ámelge asırılıp kelinbekte.

Integracyalasqan tálím pedagogika iliminiń baslı máselesi bolıwı menen birge házirgi kúndegi ilimlerdiń integracyalanıw tendencyası jaǵdayına mekteplerdiń bilim mazmunın bildiriwdiń eń baslı shárti bolıp sanaladı.

Integracyalasqan tálím klaslarǵa bóliniwi hám túrli tiykarda islewge boladı: maqset hám mashqalalar tiykarında; mektep tábiiy-ilimiy dizimdegı wazıypalar tiykarında; qosılıwshı pán tarmaqlarında; integraciya usılları hám jolları tiykarında; oqıw rejesindegi ornı tiykarında; sabaqtı úyreniwge jumsalǵan waqıt tiykarına; oqıwshılar ushın qıyınshılıq dárejesi tiykarında. Sonıń ushın biz baslawısh klaslarda bir pán tiykarında bir neshe pánniń oqıtıwdagı integracyalawdı kórip shıǵamız.

Baslawısh mekteptegi súwret pánin oqıtıwdagı integraciyalaw, tiykarınan, bes pánniń baslanıwın tiykar etedi. Ol pánlerge qosıq, miynet, ana tili, matematika hám tábiyattanıw kiredi.

Súwret páni tiykarınan, oqıwshılarǵa estetikalıq tárbiya beriwge arnalǵan. Mekteplerde súwret hám muzika pánlerin, óner tarawınıń elementlerin pánaralıq baylanısta oqıtıw oqıw pánleriniń estetikalıq baǵdarlanǵanlıǵın ámelge asırıwǵa tiykarlanadı.

Átirapımızdagı qorshaǵan ortadagı gózzallıq atawlınıń hámmesi tábiyattanıw páni menen tikkeley baylanıslı. Hár túrli gúller, ájayıp tábiyat kórinisleri hámmesi oqıwshılarǵa gózzallıq ruwxın baǵıshlaydı. Súwretlew is-háreketi oylaw, tańlaw, este saqlawǵa tiykarlanǵan kóriw bayqaǵıshlılıǵın seziw múshelelerin rawajlandıradı, xəp tárepleme rawajlanǵan kórinisti qalıplestiriwge, qorshaǵan ortanı tanıtwǵa kómegin tiygizedi, eriklik sapaları, shıǵarmashılıq qábiletleri, kórkemónerlik páziyleti tárbiyalanıp, ónerdi túsiniwge zárúr estetikalıq seziwdi (pishinlerdiń, qozǵalıstıń, propocyanıń, reńniń, reń sáykesliginiń gózzallıǵın kóre biliw) rawajlandıradı.

Matematikalıq onıń ishinde geometriyalıq túsiniqler- nızamlılıqlar menen seziw esaplardıń súwret sabaqlarında júdá kóplep ushırasıwı-pánler aralıq

baylanıslar ushın zárur materalları. Kez kelgen súwretlenetuǵın nárese menen qubılıs elementleriniń ulıwma keskini (selueti) súwret salıwshınıń ózine kózine frontallı jaǵdaydaǵı kórnisinde ushmúyesh, romb, dóńgelek hám taǵı basqa sıyaqlı geometriyalıq figuralarǵa uqsas keledi.

Miynet pániniń elementleri súwretleniwde, ásirese ondańı tájribelik oqıw is-háreketinde anıq kórinedi. Ájáyip bilimler jasaw, qol óner búyımları menen tanısıp, olardıń jasalıw jollarınan maǵlıwmatlar alıw, applikaciya, músinlew sıyaqlı súwret sabaqlarındaǵı epizotlarında oqıwshılardıń miynetkeshlik epliliklerdiń kórkem óner hám kórkem – súwretlik iykemlikleri menen ushlasıwı júrgiziledi.

Baslawısh klaslarda súwret sabaqların muzika páni menen kóbirek baylanıstırıwı múmkin. Hár bir sabaq sayın ótkiziletuǵın temaǵa baylanıslı, sabaqtın maqsetine qaraw muzikalıq shıǵarmalardı kóbirek qollanǵan jón. Baslawısh klaslardıń hámмесinde ótiletuǵın súwret pániniń xalıqlıq qol óner temasındaǵı sabaqlardıń ótiliwin Qaraqalpaqtıń namaları menen baylanıstırıw kóp paydasın tiygizip, oqıw nátiyesiniń joqarı bolıwına jaqsı nátiyje beredi. Milliy qosıqlar, ásirese baslawısh klass oqıwshılarınıń qabıllaw ózgesheliklerine baylanıslı sezimine jaqsı tásir etip-qıyalı menen oylawına pazitevli túrde tásir etedi. Tek eskeretuǵın nárese: qosıqtı ırǵaǵına qaray tańlap alıp, dawsın qattı esitpey, sabaqqa kesent etpey paydalanıw kerek.

Jumaqlap aytqanda, baslawısh klaslarda joqarıdaǵı pánlerdi integracyalasqan tálim tıkarında alıp barıw oqıtıwshınıń sheberligi, bilimliligi hám pedagogikalıq texnologiyalardan sabaqta orınlı paydalana alıw sheberligi hám qábiletine baylanıslı.

Shaxsqa maslasqan jóneliske iye tek ǵana klass yamasa gruppaga emes, hár bir balaǵa áhmiyet beriletuǵın etip jumıstı shólkemlestiriw názerde tutıladı. Bunda onıń jeke pazıyetleri, qábiletleri bólek kórsetiledi, onıń qızıǵıwshılıqları esapqa alınadı. Bul maqsette «Óz juldızındı tap», «Gúldástede seniń gúliń», «Sen súygen kitap» sıyaqlı oyınlardan paydalanıw múmkin. Oyin dawamında dıqqat -itibar bir ǵana balaǵa qaratıladı. (Mısalı, tuwılǵan kúni múnásibeti menen aspanda jańa kórsetilgen juldız onıń atı menen ataladı yamasa úlken gúldáste bayram iyesine

jaǵatuǵın gúl menen bayıdı). Ardaqlı kitap bolsa klass kitapxanasın toltırıw menen birge iyesiniń (qolı)na iye boladı. Kishi mektep jasındaǵı oqıwshılardıń qızıǵıwshılıq hám qábiletlerine iykemlesiw olardıń kórkem aktivligin rawajlandırıwdı talap etedi. Bilim alıw, kórkem turmıslıq máselelernd sheshiwde ayırıqshalıqtı uqıplılıqtı, epshillikti xoshametlew názerde tutılıp atır. Sol múnásibet penen balalardıń qosıq hám hikayalar jazıw, jańa oyın oylap tabıw, mazalı awqat pisiriw, qandayda bir ásbap jaratıw, ósimliklerden sırtqı kórinisler jaratıw sıyaqlı ózbetinshe dóretiwshilik hár qıylı jollar menen xoshametlntirilip barıw talap etiledi.

Emocional táreplerdi rawajlandırıwǵa úlken áhmiyet beriledi. Shınıǵıwlar balalarda kóriw hám esitiw qábiletlerin (materiallar sapasın (fakturasın) ustap kóriw ajırata biliw qábileti), seziw sezimlerin (iyis hám dámdi ajırata alıw qábiletlerin) rawajlandırıwǵa járdem beredi. «Ańshılar», «Haywanlar» oynaw balalardı tek ulıwma bilimlerge iye bolıw, máselelerdi logikanı sheshe biliwine emes, insańǵa berilgen barlıq sezimler de zárúrli ekenligin kórsetip beredi. Olardı rawajlandırıwdıń oǵada názik sezimlerdiń qalıplesiwine jol bolıp tabıladı. Buǵan jaqtı obrazlarǵa, kórkem óner dóretpelerine, tábiyat penen zawıq alıwǵa shaqırıq etiw arqalı erisiw múmkin. Balalarda unamsız, jamanlıqlarǵa da emocional múnásibetin rawajlandırıw kerek.

Buǵan ertekler oqıw, hár qıylı saqnalıq kórinislerin qoyıw járdem beredi. Balanıń sezimleri onıń fizikalıq rawajlanıwı menen baylanıslı bala iskerligine háreket etiwge, óz jaǵdayımenen háreketleri, iyma-ishara - belgiler, oyın arqalı kórsetip beriwge múmkinshilik jaratıwshı shınıǵıwlardı kirgiziw kerek.

Sabaq ótiwdegi tiykarǵı shárt - klassta zárúr, uyqas ortalıqtı jaratıw: partalar ornına qolay bolǵan stul hám kreslolar ornın almastırıw. Shınıǵıw processinde balalar óz jasaw ortalıqların jaratadı. Jıl hám sherek teması «diywallı gazeta», «Haywanat hám ósimlikler dúnyası» payda boladı, bulardıń oqıwshılar ózleri oylap tabadı. Onıń ushın hár qıylı kórkem hám texnikalıq qurallar, maǵlıwmat beretuǵın baspalar, enciklopediyalar, kartalardan paydalanıw múmkin.

Integraciyanıń bunday usılınan tolıqsız hám tolıq orta mekteplerde qollanadı. AQSh orta mektepleriniń úlken klasslarında óz isine fizika, ximiya, geografiya, geologiya, kristallografiya, topraqtanıw, poetalogiya hám sol sıyaqlılardı alıwshı «Jerdi úyreniw» pání kiritilgen. Shexosloviyada da sonday umumlastırıwshı integraciyalanǵan «Puqara tárbiyası» dep atalǵan kurs úlken klaslarda kiritilgen. Solay etip, bir qatar mámleketler tájiriybeleri kórsetiwinshe, integraciyalanǵan kurslar qolay forma bolıp qaldı. Mektepte oqıtılatuǵın pánlerdi bir pútkil sistemalı túrde oqıtıw múmkinshiligi tuwılǵanǵa uqsaydı. Biraq sonday soraw tuwıladı: bul kurstı qanday oqıtıwshı oqıtıwı múmkin. Bunday kurslar jaratılıwınıń ózi avtorlardıń joqarı qánige jámáátti talap etedi. Onı oqıtıw ushın bolsa joqarı ilimiy tájriybe ǵana emes, bálkiy keń ilimpazlıq kerek. Bunday oqıtıwshını kim tayarlap beredi?

Baslawısh mektepte integraciyanı ámelge asırıwshı buwın wazıypasın oqıtıwshınıń ózi ámelge asıradı. Ol balalardıń arifmetikaǵa, jazıwǵa, tábiyat, kóplegen baslawısh túsiniqlerge hám taǵı kóplegen zatlarǵa úyretedi. Óz kúsh hám múmkinshilikleri dárejesinde bul jumstı ámelge asıradı. Baslawısh klaslarda bir oqıtıwshınıń sabaq beriwın, integraciyanıń bir usılı dep esaplasaq ta boladı.

Integraciyanı ámelge asırıwdıń usılları jaqsı yamasa jaman bolıwı múmkin, mashqalanıń mánisi sonda, usıllardıń birewlerinen júz burıp, ekinshisinen barlıq dárejelerinde oqıtıwshılardıń (psixologik hám fiziologikalıq) jas ózgesheliklerin esapqa alatuǵın integracion sharalar dúziwdi kirgiziwi bolıp tabıladı. Mashqalanıń bunday qoyılıwı integraciyanıń hár qıylı tálim basqıshlarında hár qıylı ayırıqshalıqlarǵa iye. Baslawısh mektepte integraciyanı bir-birine jaqın pánlerdi birlestiriw tiykarında kóriw maqsetke muwapıq.

Tálimniń keyingi basqıshlarınan ol tiykarǵı pánlerdiń shegaraların birlestiriwge háreket etedi. Baslawısh tálim-tárbiyanı integraciyalawda unamlı hám unamsız faktorlar bar ekenligin esapqa alıw kerek. Bul faktorlar integraciyanıń usılların belgilep beredi.

Yu.M.Kolegin hám O.L.Aleksinko integraciyanıń unamsız faktorların tómendegishe kórsetip beredi:

➤ Oqıw predmetleriniń shegaralangán sanı alınıp atırǵan úlken kólemdegi bilimlerdń mazmunı dúniyanıń haqıyqıy kórinisin, bólimleriniń óz-ara baylanıslılıǵın sáwlelendiriw menen toltırıw múmkin.

➤ Júdá zárúrli bolǵan oqıw, jazıw hám sanaq kónlikpelerin qáliplestiriw zárúrligi. Bul zatlar tap pánlerge bólinip oqıtıwdı talap etetuǵına uqsaydı. Biraq oqıw hám matematikaǵa oqıtıwdıń dástúriy tájiriybesi de keń integracion múmkinshilikler haqqında derek beredi. Bunda oqıw pán retinde óz isine tek kórkem tekstlerdi emes, tariyx, tábiyattanıw boyınsha materiallardı aladı. Matematika, arifmetika, algebralıq hám geometriyalıq materialların óz ishine aladı. Bunday integraciya zárúrli kónlikpeler payda etiwge irkilis bermesligi, kerisinshe olardı qáliplestiriwge kepillik beredi. Robert Karlostıń aytıwınsha, baslawısh mektep tek oqıw, jazıw hám sanawdı úyretip ǵana qalmastan, bunnan da zárúrlilew hám úlkenlew máseleni ámelge asırıw kerek. Sebebi hár bir bala qáliplestiriw dáwirinde onıń intellektuallıq aktivligin xoshametlew, tábiy qábilet sıyaqlı, onıń keyingi tabısları ushın júdá zárúrli bolıp tabıladı.

➤ Integraciyalangán kurslardı sol jastaǵı balalarǵa túsiniikli hám qızıq bolıwı ushın bayanlawdıń qıyınlıǵı. Bul faktordı saplastırıwdıń ámeliyatta tekserilgen eń maqul usıllardı islep shıǵıwda hámde oqıtıwshılar tayarlawdıń arnawlı sistemasında bolıp tabıladı.

➤ Baslawısh mektep pánleriniń integracion baylanısları kem islep shıǵılǵan, keri kórsetilgen.

Birinshi bap boyınsha juwmaqlar

Integraciyalangán tálimniń pedagogikalıq tárepi júdá áhimietli wazıypası alımlardıń bir-birine bólsheklenbey ilimiy bir dizimge jiynalıwın yaǵnıy joqarı dárejedegi integraciya tendenciyasın kúsheyttiriw.

Pánler aralıq baylanıstı oqıw – tárbiya processinde mınanday jaǵdaylardan kóriwge boladı: házirgi kezde oqıwshılarǵa bilim beriw hám olardıń biliw hábiletin rawajlandırıwǵa jaǵday jasaydı.

Kóplegen pedagoglar menen psixologlar pikirlerine qaraǵanda, oqıwshılardıń hár túrli pánlerdegi bilimler menen uqıplılıqları, qolaylıqtıń individual elementleri arasındaǵı baylanıslardı bilip hám qabıllanıwı olardıń bilimlerin bir dizimge túsiredi, aqıl- oyna, biliw hizmetinde dóretiwshilik kórinis berdi.

Ilimiy ádebiyatlarda integraciyalanǵan tálimniń didaktikalıq tiykarında oqıw pánleri alınǵan. Ilimlerdiń gumanitarlıq, tábiattanıw hám texnikalıq bolıp dásturli biriktiriliwi, olardıń izertleytuǵın obektleriniń ortaqlılıǵında, pánlik qatnaslardıń birligine tiykarlanǵan. Olar jámiyet, tábiyat, miynet tarawları boyınsha biriktiriledi de hár pán óz ishinde bilim iskerliklerge arnalǵan materiyaldı hám oqıwshılardıń ulıwma biliw obektleriniń bir dizimge kiritiliwi.

Pánaralıq baylanıs pedagogika iliminiń baslı máselesi bolıwı menen birge házirgi zamanǵı ilimlerdiń integraciyalanıw tendenciyası jaǵdayında mektepler júyesiniń bilim mazmunın ayqınlawdıń baslı shárti bolıp esaplanadı.

Adam balası jámiyettiń damıwına hár túrli salasında bilim beriw mazmunı talqılanıp keldi. Bilim mazmunı teoriyası pedagogika tariyxında birneshe baǵıtta qarastırılǵan. Máselen: filosofiyadaǵı racionalistler bilimlerdiń kózi menen kórsetkishteri obektivli shınlıq hám jámiyetlik tárbiya emes, onıń kózi aqıl ǵana degen. Sóytip olar bilimdi ómirden, oylawdı sezim qabıllawınan bóledi. Bul formallıq bilimdi jaqlawshılardıń aytıwınsha ulıwma bilim beriwdegi tiykarǵı wazıypa – oqıwshınıń bilim tanımlıq qabiletlerin ǵana rawajlandırıwǵa baǵıtlalǵan ilimlerdi úyretiw yamasa oqıw degen aqılǵıń «gimnaziyasıń - shınıqtılıwı turǵasınan túsindiriledi. Biz ilimpazlar pán aralıq baylanıs tiykarında bilim-tárbiya beriw mashqalasın izertlegende usı tirek bola alatuǵın jańa metodikanı basshılıqqa aldıq.

Pánler aralıq baylanıstıń pedagogikalıq tárepi bir asa áhmiyetli wazıypası ilimpazlardıń bir-birine bólsheklenbey ilimi bilimniń bir júyege jıynalıwın, basqasha aytqanda integraciyalanıw tendenciyasın joǵarı dárejege kóteriw. Sońǵı waqıtta pánler aralıq baylanıs túsiniǵi ilimiy-pedagogikalıq ádebiyatlarda jańa maǵına menen engizile basladı hám onı bilimlerdiń, isenimlerdiń adamnıń psixologiyalıq oylawınıń jıynaǵı dep túsiniwimiz kerek. Pán aralıq baylanıs termini

«tábiyat-jámiyet-adam oyınıń bilim tiykarın pánlik qatnaslardı hám ilimlerdiń integraciyalanıwın retlewshi xızmetin ámelge asıradı.

Biz anıqlaǵanday pánler aralıq baylanıs bilim hám tárbiya wazıypaların sheshiwde ayrıqsha rol atqaradı. Mekteptegi bilimler jıynaǵı ózleriniń mazmunı jaǵınan kompleksli. Olardıń maǵınası hám meńgeriliwi pánler aralıq deńgeyde ámelge asıwı tiyis. Máselege tek usılay kelgende ǵana shákirtlerge haqıyqat dúniya birtutas dizim eken degen túsinik qáliplesedi. Bul dizimde barlıq elementlerdi birine-biri tásir jasaytuǵınlıǵın, procesler ózlerinen ózleri jalǵasıp jatatuǵınlıǵın muǵallım biliwi kerek.

II BAP. BASLAWISH TÁLIMDE PƏNLER INTEGRACIYASI TIYKARINDA BILIM SAPASIN ARTTIRIW

§ 2.1. Integraciyalanğan sabaqlardı nátiyjeliligin asırıwshı faktorlar

Házirgi kúnde baslawış mektep tálimin integraciyalaw haqqında kóp aytadı. Bul túsinerli – kishi mektep oqıwshısı átıraptağı dúniyanı bir pútinligin qabıl etedi. Onıń ushın tabıyattanıw, ana tili, muzika hám basqa oqıw pánleri atı emes, bálkim átıraptağı álem obiyektlerdiń dawıslar, reńler, kólemlerin hár-qıylı qızıqlıǵı. Balalardı tábiyat hám kúndelik ómirdegi bárshe nárselerdiń baylanıslıǵın kóriwge úyretiw kerekligin oqıtıwdı sezedi hám biledi. Sonday eken, tálim integraciyası házirgi zaman talabına juwap bola aladıma? Tálimdi integraciyalaw pikiri xalıq táliminde diferensiyalaw hám individual birge dodalana baslandı. Eger kishi mektep tálimi diferensiyalaw tiykarında kitap, sabaqlıq hám basqa ádebiyatlar menen erkin islewge tayarlıq dárejesi hám kishi mektep jasında qızıǵıwın aktiv qalıplestiriwdi názerde tuca integraciyaniń tiykari etip túrli pánlerdi úyreniw obektleri bolǵan ayırım ulıwma túsiniqlerdi tereńlestiriw, anıqlastırıw hám keńeytiriw múmkin.

Tálimdi integraciyalwdıń tiykarǵı maqseti baslawış mektepten-aq tábiyat hám jámiyet haqqındaǵı jaqsı kóz qarasları tiykarın qoyıw hám onıń rawajlanıwı nızamlarǵa óz múnásibetin qalıplestiriw. Mine sonıń ushın kishi mektep oqıwshısı predmer ymasa waqıya hádiyselerdi bir neshe tárepten kóriw múmkin: logikalıq hám emocional tárepten, ádebiy shıǵarmalarda ilimiy-ǵalabalıq maqalada, biolog, sóz ustası, xudojnik, muzikashılıq kóz qarastan hám taǵı basqa. Tiykarǵı pánlerdi ózlestiriw hám álemdegi bar nárseler nızamlılıqların túsiniwde predmetler aralıq baylanıslardı ornatıw tálimin integraciyalawda jantasıwdıń metodikalıq tiykarı bolıp esaplanadı. Bunda túrli sabaqlar kóp márte qaytıw, olardı tereńlestiriw hám bayıtıw, sol jasta túsiniqli bolǵan zárúr belgilerdi anıqlaw arqalı erisiw múmkin. Solay etip jaqsı qalıplesken, dúziliw hám ótkeriw tártibine iye bolǵan quramına sol

oqıw predmetine tiyisli bolǵan túsinikler toparı kiritilgen hár qanday sabaq integraciyaǵa tiykar etip alınıwı múmkin.

Biraq integraciyalanǵan sabaqqa basqa pánler basqa oqıw predmetleri menen baylanıslı túsinikler analiz qılıwdıń nátiyjeleri kiritiledi. Máselen: “qıs”, “suwıq”, “boran”, sıyaqlı túsiniklerdi oqıw, rus tili tábiyattanıw, muzika, súwretlew óneri sabaqlarında kórip shıǵıladı. Túsiniklerdi analiz etiliwi basqa oqıw sabaqlarında ózlestirilgen bilimlerge qaratılǵan sabaqlar, integraciyalanǵan esaplanadı. Sabaq dóretiwshilik erkin bolıwı menen birge, anıq logikalıq izbe-izlik, ózine say ótiw metodikasına iye boladı. Ulıwma tálimniń fundamentin qoyatúǵın baslawısh mekteplerdegi kóp túsinikler tábiyattanıw, ana tili, muzika, súwretlew óneri h.b. ushın ulıwma bolıp esaplanadı.

Házirgi kúnde bir qatar oqıw predmetleri ushın ulıwma bolǵan túsinikler arasındǵı baylanıslardı úyreniw. Psixologiyalıq hám metodikalıq tiykar bolǵan integraciyalanǵan sabaqlar sistemasın islep shıǵıw hám ótkeriw lazım. Sonıń menen birge predmetler aralıq baylanıslar sabaq quramı dárejesinde úyretiliwi hám zárúr oqıtıw quralları menen táminleniwi kerek. Tekseriw dáwirinde oqıw predmetlerin integraciyalaw procesinde aktiv aqılıy qábiketke járdem beriwshi faktorlar: integraciyalaw ushın pánlerdiń maqul birlesiwi, oqıtıwshı hám oqıwshı háreketleriniń más keliwi, balalardıń jas imkaniyatların esapqa alǵan halda mazmun, metod, usıllardı tańlawdan ibarat. Integracion pedagogika oqıw pánlerinen biri bolıp, pánler ara bilimler (integrative bilimler)di tereńlestiriw hám asırıw, olardı qalıplestiriw ushın úyreniledi. Ol hár túrli, usıllar, pánler ara integraciya obyektleri tiykarında dúzilgen. Integracion pedagogikanıń klaslarǵa bóliniwi túrli tiykarlarda bolıwı múmkin: maqset hám mashqala tiykarında: mektep tábiyiy-ilimiy dizimdegi wazıypalar tiykarında: qosılıwshı pán tarmaqları tiykarında: integraciya usılları hám jolları tiykarında: oqıw rejesindegi ornı tiykarında: kurstı úyreniwge ketken waqıt tiykarında: oqıwshılar ushın qıyınlıq dárejesi tiykarında hám basqalar. Sonı itibarǵa alıw kerek, bul kurslardıń aftorları, ádette, óz aldılarına bir neshe maqset hám mashqalalardı sheshiw máselelerin qoyadı, sol sebepli kurslar kóp maqsetli, túrli wazıypalı boladı. Kóp kólemdegi

dástúrler hám olardı jariya etiwge urınıwları kórip shıǵıp, biz bul kurslar qurılısınıń tiykarǵı baǵdarların ajıratamız hám olardı sıpatına qarap klaslarǵa bóliwimiz múmkin.

Integrativ tálimniń klaslarǵa bóliniwi olardı universal yamasa bir neshe tiykarǵı dizim kurslardı almasıwshı ulıwmalıq, dep te ataw múmkin. Máselen, oqıw, tábiyat, súwret sabaqların bir ulıwmalıq sabaqqa birlestiriw. Ádette, bunday kurslardıń aftorları tábiyiy pánler materialların birlestirip, olardı málim bir sistemaǵa keltiriwdi hám óz kursların integrativ yamasa kompleks (ulıwma), dep aytadı. Kórinip turǵanıday, baslawısh tálim dizimindegi tábiyiy pánler materialların beriwde tuwrı izbe-izlikte tek sabaqlar dúziliwin saqlap qalıp erisiw múmkin. Bazı itibarlı alımlar ayıp ótkenindey, bul mekteplerde tábiyiy pánlerdi izbe-iz úyreniw jolı menen de hal etpekte. Bir qatar alımlar baslawısh tálimde de sabaqlarǵa ajıratıp oqıtıwda tarqalǵan, dep esaplaydı. Tábiyiy pánlerdi oqıtıwdıń dizimi boyınsha dawam ettiriwdi biykar etiw hám ápiwayılastırıw ushın kóplegen avtorlar gumanitar sabaq ushın ulıwmalastırıp kurslardı birlestiredi. Bularǵa ulıwmalıq túsinikler beriwshi, balalarda tábiyiy pánlerdi úyreniwge qızıǵıw úyretiw wazıypasın orınlaw, tábiyat haqqında qızıqlı kóriniste aytıw, baslawısh tábiyiy kurslardı máselen, baslawısh klaslarda “Tábiyattanıw” kiredi.

Keń integraciya procesi aldınǵı ilimiy baǵdarlardı baylawshı jańa tábiyiy pánler hám ilimiy jónelisler payda bolıwına alıp keledi. Baslawısh klaslarda ekologik tálimdi gúzetip, oqıw, tábiyattanıw miynet (tábiyiy materiallar menen islew), súwret pánlerine ekologik temalar kiritilgeni kórinedi. Bir-birine jaqın shegaralas pánler qatarına malekulyar biologiya, biofizika, geofizika, bioximiya, astrofizika, astroximiya kiredi. Bul pánler tiykarında mektep integrative tábiyiy pánler dúziledi. Tiykarǵı pánler tiykarında dúzilgen kurslar. Bul kurslar zamanagóy bilimlerdiń hár bir bólimin qamrap alıwshı tiykarǵı pánler tiykarında dúziledi. Olar qatarına pedagogika, pedagogik texnologiya, pedagogik psixologiya, insan jası psixologiyası, pán rawajlanıwı procesin úyreniwshi pedagogik psixologiya, pánniń insańǵa basqa ómir procesine baylanıslı úyreniwshi: kibernetika-basqarıw, baylanıs hám informaciyanı qayta islew: informaciyanı

dúzilisi hám ózgeshelikleri: onıń shaxs qalıplesiwindegi ornı úyreniwshi informatika. İnsan ómiriniń túrli procesinde ilimiy baǵdar bolǵan dizimlerdiń baylanısı úyreniwshi sinergetikanıń qollanılıwı. Bul klasta integrativ kurslardıń mazmunı sol pánler mánisi hám strukturası tiykarında dúziledi. Ulıwmalıq ilimiy túsinikler, nızamlıqlar, teoriyaları tiykarındaǵı kurslar. Bul tiykarında integrativ kurslar jaratıw haqqında pikir jaqsı nátiyjeler beredi. Avtorlar arasında joqarı dárejedegi ulıwmalıqtı bildiriwshi túsinikler: “material”, “háreket”, “maydansha”, “energiya” kóp qollanıladı. Nızamlar arasında –tábıyattı saqlaw nızamı adamlardıń miynet qábileti kóre rawajlanıwı, tábiyatqa sezim menen qaraw boldı. Teoriyalar arasında integrativ kurs jaratıw ushın tiykar bolıp tiykarǵı tábiyiy-ilimiy teoriyalar xızmet qıladı. Sonlıqtan itibarǵa ılayıqlı, bul tiykarda integrativ kurslar jaratıwǵa urınıqlar kóp bolǵan bolsa da, olar birlespegenligi hám belgili izbe-izlikke, didaktikalıq maqsetke iye emesligi menen ajralıp turadı. Pán evoluciyası menen baylanıslı mashqalalardı, tábiyattı ilimiy jaqtan úyreniw usılların, ortalıqtıń ilimiy kórinisin úyreniw tiykarında kurslar- joqarıdaǵı barshe temalar integrativ mazmunǵa iye hám eń jaydırıwǵa úlken imkaniyatları bar, biraq bunday kurslar mektep qábiletinde qolanılıwshı material hám oqıtıw usılların qıyınlıǵına qarap ele keń tarqalǵanı joq.

Aldı menen qaysı sabaqlar integraciyalaw ushın sáykes keliwin anıqlap alıw kerek. Bunday sabaqlardıń ózgesheligi - hár qıylı pánler tiykarǵı temaları mazmunınıń jaqınlıǵı hám logikalıq baylanısları.

Sawat úyretiw sabaqları (oqıw hám jazıwǵa úyretiw).

Integraciyalasqan sabaqlar. Bastan integraciyalangán sabaq – bul klasstan tısqarı oqıw. Bul jerde pútin process keshedi:

a) kitap oqıw ásbapı retinde oqıw sabaqlarında alǵan oqıw kónlikpelerin jetilistiriw;

b) tekst ústinde islew;

v) sáwbetlesiwler sheńberin tańlaw sıyaqlı kitaplardı tańlaw.

Matematika da integraciyalangán kurs – arifmetikalıq materialdı ózlestiriwge múmkinshilik jaratıwshı arifmetika, algebra hám geometriya elementleri hám

usınıń menen birge algebra hám geometriya, miynet tálimi tiykarların úyretiwge tayınlıq. Basdan integraciyalangan kurs tábiyattanıwlıq (tábiyattanıwlıq tiykarları, geografiya). Basıdan integraciyalangan joqarıdaǵı kurslardan tısqarı tómendegi pánlerdiń birigiwi múmkin: oqıw-ana tili, oqıw-tábiyattanıwlıq, oqıw-suwret, oqıw-muzıka, tábiyattanıw-matematika, tábiyattanıw-miynet tálimi, matematika-miynet tálimi, matematika-dene tárbiyası.

Didaktikalıq sistemada predmetler aralıq tiykarda integraciyalaw oqıtıwshı hám oqıwshı háreketleriniń sáykes keliwin názerde tutadı. Eki iskerlik te ulıwma dúziliske iye: maqsetler, sebepler, mazmun, qurallar, nátiyjeler, qadaǵalaw. Biraq oqıtıwshı hám oqıwshı xızmetleriniń mazmunında parıq bar.

1. Maqsetli basqısha oqıtıwshı ulıwma maqsetti qoyadı. Oqıwshılar oqıtıwshı basshılıǵında predmetler aralıq baylanıslılıqlardı túsiniw jetiwleri, hár qıylı predmetlerden kerekli bilimlerdi tańlap alıwları kerek, bunda olar óz itibar pikirlerin tek ulıwma bilimlerdi ózlestiriwge emes bálki, kóshiriw analiz etiw shaxstıń belgileri qábilet hám qızıǵıwshılıqlarınıń rawajlandırıwǵa qaratıwları kerek.

2. Tastıyıqlaw basqıshında oqıtıwshı oqıwshılardı dúnyaǵa kóz qarasın óstiriwshi bilimlerge, hár qıylı predmetler túsiniqlerin ulıwmalastırıwǵa qoshametleydi. Oqıwshılar óz eriklerin dúnyaǵa kózqarastı keńeytiriwshi bilimlerge qızıǵıwshılıqqa baǵdarlaydı.

3. Iskerliktiń mazmun basqıshında oqıtıwshı jańa oqıw materialın kiritedi, usınıń menen birge integracion dáliller, túsiniqler, máseleler kompleksi dárejesindegi basqa predmetlerden alınǵan tayanısh bilimlerdi usınıs etedi. Oqıwshılar ulıwmapredmetli túsiniqler, mashqalalardı ulıwma bilimler dárejesinde ózlestiredi.

4. Qurallar tańlaw basqıshında oqıtıwshı hár qıylı predmetler bilimlerin ulıwmalastırıwǵa járdem beretuǵın kórgizbeli qurallardı -sabaqlıqlar, tablicalar, sxemalar sorawlar, ámeliy wazıypalar. Oqıwshılar kóshiriw, ulıwmalastırıw, biriktiriw xarakterlerin integracion máselelerdi sheshiwde kórgizbeli qurallar járdeminde atqaradı.

5. Keyingi basqışh – nátiyje. Oqıtıwshı tálim beriw, rawajlandırıwdıń, tárbiyalaw maqsetinde integraciyanı ámelge asırıw ushın pedagogikalıq bilimlerdi qollaydı. Oqıwshı bilimler sistemasında, ulıwmalastırıw olardı ámelde qollaydı.

6. Baqlaw basqışında oqıtıwshı bir-biri menen baylanısqaan predmetlerge oqıwshılardıń tayınlıǵın bahalaydı, qadaǵalaw etedi, ózlestiriw retinde bahalaydı. Oqıwshılar óz bilimlerin bahalawdı, hár qıylı predmetler boyınsha óz-ózine, olardı birlestiriw kónlikpelerin qadaǵalaydı.

Baqlawlardıń kórsetiwinshe integral jantasıwshı ámelge asırıwǵa járdem beretuǵın usıl hám qurallargá:

1. Evristik sáwbetler;
2. Ulıwma sáwbetler;
3. Ekskursiyalar;
4. Ana tili, tábiyattanıwlıq sabaqlarında baqlawlar, shıǵarmalar materialları tiykarında sóylew tilin ósiriw ushın jazılǵan dóretiwshilik jumıslar;
5. Tálimniń kórgezbeli, metodları;
6. Ózbetinshe jumıslar;
7. Oqıw, matematika sabaqlarında awızsha súwret sızıw;
8. Íma-ishara -belgili kórinisler (pantomimikalar);
9. Tábiyattanıw sabaqlarında tábiyat súwretlerin ańlatpalı oqıw;
10. Ana tili sabaqlarında tábiyattanıwǵa tiyisli diktantlar, tekstler jazıw (sol klasqa tiyisli orfogrammalaradı tákirarlaǵan halda);
11. Úlketanıwlıq tiykarında matematikalıq máselelerdi sheshiw, sheshiw hám basqalar.

Tálimdi siyasiy gruppalastırıw biykar etpeytuǵın, onı toltıratuǵın integraciya sistemasın kirgiziw pútin dúnyaǵa kózqarasqa, ózindegı bar bilimlerin ózbetinshe tártipke salıw hám hár qıylı mashqalalaradı sheshiwge tradiciyaǵa tán bolmaǵan jaqınlaw qábiletine iye bolǵan bilgir jaslaradı tárbiyalawǵa dástúriy predmetlerge bólip oqıtıwǵa salıstırǵanda kóbirek járdem beredi.

Tálimdi integraciya etiw áhmiyeti neden ibarat? Tálimge baylanıslı «Integraciya» túsiniǵı 2 mániske iye:

1. Oqıwshıda átiraptaǵı álem haqqında jaqsı oyda sawlelendiriw payda etiw (bul jerde integraciya tálim maqseti retinde kóríledi).

2. Predmetli bilimlerdi jaqınlastırıw ushın ulıwma platformanı tabıw (bul jerde integraciya - tálim quralı) Integraciya tálim maqseti retinde álem sistemasınıń bólek bólimleri baylanıslılıǵın kórsetiwshi bilimlerdi beriwi emes, balanı barlıq elementleri bir-birine baylanıslı pútin álemde oyda sawlelendiriwge birinshi qádemlerinde úyretiwı kerek. Bul maqsetti baslawısh mektep ámelge asırıwı kerek. Integraciya - predmetli bilimler shegarasında jańa qıyalların qabıl etiw quralı. Birinshi náwbette siyasiy gruppalaştırılǵan bilimler arasında bilmegen jaylardı toltırıw, olar arasındaǵı baylanıslardı ornatıw kerek.

Ol tálim alıwshınıń bilimin asırıwǵa, tálimdegi tar qánigelikti jańarıwǵa baǵdarlanǵan. Usınıń menen birge integraciya táliminiń klassik oqıw predmentleri ornın iyew kerek emes, ol tek alınıp atırǵan bilimlerdi pútin bir sistemaǵa birlestiriwı kerek. Mashqalanıń qıyın tárepi integraciyanıń tálim basınan aqırına shekem dinamikalıq rawajlandırıw bolıp tabıladı. Eger basında «hamma zat tuwrısında azǵantay biliw» kerek bolǵan bolsa, keyinirek tarqaq bilim hám kónlikpelerdi birlestiriw kerek boladı hám aqırına kelip «azǵana zat tuwrısında hámмесin biliw» kerek boladı, yaǵnıy bul jańa integraciya dárejesindegi qánigelestiriw bolıp tabıladı.

Ulıwma pedagogika sistemaǵa tiyisli bolǵan mundaǵı ulıwma innovaciya, onıń oqıw – tarbiya procesin muwapıqlastırıw -kóp sanlı múmkinshiliklerden eń qolayın toplan alıw procesi bolıp tabıladı. Sonday quramalı, kóp qırlı, nearxik, pedagogika sistemasında islew múmkin. Sonıń menen birge oqıw tálim iskerligin shólkemlestiriwdiń maqsetli jollıq ámeldegi, biraq olardan birewine anıq jaǵday ushın tuwrı sáykes keliwi múmkin. Onı izlep tabıw muwapıqlastırıwdiń tiykarǵı wazıypası bolıp tabıladı. Bul wazıypa múmkin bolǵan alternativlerdi salıstırıw hám basqa ámeldegi múmkinshiliklerdi bahalaw jolı menen sheshiledi. Muwapıqlastırıw degende pedagogika sisteması qaysı maqsetler ushın islengen bolsa sol maqsetlerke uyqas múnásiplik dárejesin anıqlaw múmkin. Bir sharayat ushın erisilgen muwapıqlıq hesh qashan basqa sharayatlarǵa sáykes kelmeydi.

Sonın ushın muwapıqlastırw túsiniǵı anıqlıqtı talap etedi. Muwapıqlastırw ulıwma bolıwı múmkin emes, ol tek ǵana belgilep alınǵan aralıqqa salıstırǵanda júzege keliwi múmkin. Usınıń menen birge pedagogika sistemasın qaysı maqsette muwapıqlastırw, qaysı bir kórsetpeler qoyılǵan maqset penen muwapıqlıǵın sáykes bolıwına erisiw kerekligin anıq oyda sawlelendiriw zárúr.

Muwapıqlastırwdıń metodikalıq, pedagogikalıq processtıń hámme komponentlerin, óz-ara nızamlı baylanısların birge quramalı dinamikalıq sistemalardı basqarıw, ulıwma teoriyaǵa súylene otırıp úyreniwdi talap etiwshi sistemalı jantasıw esaplanadı. Filosofiyalıq kategoriyalar boyınsha muwapıqlastırw «shegara», «ólshew»ge tiykarlanadı. Ol pedagogika sistemasın ol yamasa bul shólkemlestiriwshilerin giperbolizaciyalastırw, iskerlik súwretin, oqıtıw quramalılıǵın kóterip yamasa tómenletip jiberiwge qarsı shıǵadı, áyne olardı kóriwge muwapıq shegara tańlawdı talap etedi.

Pedagogika sistemasın muwapıqlastırw tiykarǵı metodologik talaplar tómendegilerden ibarat:

- Muwapıqlastırwdı basqarıw rejimi pútkil sistemanı birdey qamtıp alıwı.
- Optimal alternativti tańlap alıwda oqıw -tárbiya procesi nızamlıqlarınıń hámme sistemasına súyeniw.
- Sistema qurawshılardıń hámмесin muwapıqlastırw múmkinshiliklerin úzliksiz belgilep barıw.
- Muwapıqlastırwdı jáne de joqarılaw máseleler hám olardı sheshiwde jáne de rawajlanǵan texnologiyanı qollap baratuǵın mudamı háreketleniwshi innovciyalıq process retinde qaraladı.

Soǵan itibar beriw kerek, bir tárepten muwapıqlastırw pedagogikalıq procesiniń ámeldegi jaǵdayǵa kelisiwin názerde tutsa, basqa tárepten ózi jańa sharayat jaratıp oǵan pedagogikalıq process iykemlesiwini talap etedi. Bul jerde hesh qanday qarama-qarsılıq joq, sebebi bul eki process bir-biri menen baylanıslı halda dawam etedi. Eger biz búgin jaǵdayǵa sáykeslessek, bul bizge baylanıslı bolmaǵan jaǵday menen baylanıslı. Biraq pedagog hár dayım olardı tabıslı barıwı ushın muwapıqlastırwǵa intıladı.

Sońǵı on jıllıqlar ishinde tálim filosofiyası sonday ilimiy baǵdarǵa aylanadı, ol insannıń tálim alıw processinde pútin intellektuallıq rawajlanıwı haqqındaǵı sorawǵa juwap usınıs etpekte. Insannıń tálim alıw processindegi kompleks rawajlanıwı tálimniń predmetli mazmunı tárepinen buzılǵan. Tálim alıp atırǵan jas rawajlanıw sharayatındaǵı qarama-qarsılıqtı ámeliyatdaǵı pedagoglar anıqlaǵan.

Pán oqıtıwıdaǵı integraciya boyınsha olardıń usınısı sırtqı birigiw xarakterge iye, negizi bolsa pánlerdi integraciyalawdı tereń metodologiya tiykarında ótkeriw zárúr.

Jańa rawajlanıp atırǵan pán mazmunında hár qıylı filosofiyalıq aǵıslarda payda bolǵan ideya hám metodlar birlesiwı múmkinshiligi bar. Tálim filosofiyası tárepinen tekǵana tábiy kelisiw, bálki kontinental kelisiw de ózlestirilip atır.

Ilimpazlardan T.Kún hám V.S.Styopin belgili baǵdardaǵı jumısları nátiyjesinde tábiyat hám mádeniyat haqqındaǵı pánlerdi birlestiredi. Solay etip fizika, modellerine zamanagóy insan sanasın qabıl etiwshi aldınǵı pánge aylandı. XX ásir ortalarında aldınǵı pánler arasında kibernetika orın iyeledi. Kibernetikada ózlestirilgen principler óz qollanıwın anorganik álemdegi hádiyselerdi túsindiriwde biologiya, texnikada taptı. Fizikadaǵı N.Bornıń qosımshalılıq principini aldın ilimpazlar tárepinen ulıwma edi. Bul bolsa keleside basqa pánler rawajlanıwına tiykar salındı. Nizamlıqlar kompleksi qalıplesiw waqıtına kelip pán kóp qırlı bola baslaydı, insan obrazı kóbirek gerdelenedi. Integraciya processin kúsheytiwge, insaniyat tájiriyesin tártiplestiriwshi mádeniyat kategoriyaların izlewge zárúrshilik payda boladı. Zamanagóy filosofiya usınıs etken integraciyanıń tiykarǵı strukturalıq elementlerine dúnyaǵa kózqaras universadiyaları kiredi. Olar mánisti tusınıp jetiw, túsiniw hám insannıń dúnyanı kóriw usılın belgileydi.

Bólimlerge bólingen tálim mazmunında universadiyalar onıń barlıq nizamlıqların qamtıp alıwı kerek. Universadiyalarınń integracion áhmiyeti ol mádeniyat barlıq baǵdarlarında kórinetuǵın boladı. Olar járdeminde mádeniyat, sociallıq tájiriyebe insan insańǵa, bir áwladtan ekinshisine ótedi. Mádeniyat universadiyaları usı modelde insan sanasınań dúzilisi elementi formasında payda boladı. Mádeniyat universadiyaları mazmunı individ tárepinen onıń tálim alıw

processinde, jeke qálplesiwinde, tárbiyasında hám jámiyettegi turmısında ózlestiriliwi kerek. Olar onıń ishki intellektuallıq potencialın hám sırtqı dúniyadaǵı is-háreketiniń qurılıs materialı bolıp xızmet etedi.

§ 2.2. Baslawısh klass oqıwshılarınıń dóretiwshilik baǵdarın qáliplestiriwde integraciyalasqan tálim múmkinshilikleri

Jas áwlad tárbiyası hám oǵan beriletuǵın bilimniń hár tárepleme bolıwı, hár túrli ilimler tiykarında integraciyalanǵan bilim negizleri qurallandıırıw menen anıqlanadı. Sonlıqtan integraciyalıq oqıtıwdı ámelge asırıw, onıń ilimiy dárejesin arttırıw, oqıwshılardıń biliwshilik háreketine tán uqıplılıqlardı qáliplestiriw, til mádeniyatın rawajlandırıw, solardıń tiykarında bilim sıpatın arttırıw házirgi kúndegi mashqalalı máselerdiń biri bolıp tabıladı.

Ulıwma orta bilim beriw mazmunın qáliplestiriw barlıq mektep predmetlerin oqıtıwdı insanıylıq, sociallıq-ekonomikalıq táreplerin kúsheyttiriwin támiyinlewge qaratılǵan. Oqıwshılardı hár tárepleme ruxıy rawajlanıwǵa, olarda hár qıylı aqılıy oylawdı rawajlandırıwǵa qaratılǵan. Hár bir oqıw predmetin úyreniw balanıń materialdı ańlaw procesin, onı eslep qalıwdı, tásirlilikti aktivlestiriwshi, oylawdı, sóylew hám oyda sawlelendiriwdi rawajlandıratuǵın psixikalıq dıqqattı jaratılıwma múmkinshilik beredi. Ásirese, biliw processinde bir-biri menen tıǵız baylanıslı bolǵan oylawdıń túrlerin rawajlandırıw júdá zárúrli bolıp tabıladı.

Sonıń ushın jańa sociallıq mıtájlikler hám jámiyettiń jańa talapları dóretiwshilik tárepinen pikirley alatuǵın, tez tuwrı sheshim qabıllay alatuǵın, dóretiwshilikke baǵdarlanǵan, ilimniń hár túrli tarawların hár tárepleme biliwge hám taǵı basqalarǵa iye bolǵan insandı talap etedi. Mámleketimiz keleshegin oylaytuǵın, búgingi jas áwlad bilimli hám aqıllı bolıwı kerek.

Álbette, úzliksiz bilim beriwdiń dáslepki basqıshı baslawısh bilim desek, baslawısh klass oqıwshılarına belgili bir kólemdegi bilim, uqıplılıqlardı sheberlik penen birge tábiyat, qorshaǵan ortalıq haqqında túsiniqlerin keńeyte otırıp, olardı

dóretiwshilikke hár tárepleme tayarlaw – ustaz aldındaǵı baslı wazıypa bolıp tabıladı.

Dóretiwshilikke baǵdarlangan shaxstı tabıw ushın kishi jastan dóretiwshilikke baǵdarlaw hám orınlı jaǵdaylar jasaw zárúr. Durıs shólkemlestirilgen kórkem rawajlandırıw balaların dóretiwshilik baslamasın anıqlaydı hám tastıyıqlaydı. Óz waqtında balanı dúniyaǵa, ónerge tartıw onıń dóretiwshilik aktivliligin arttıradı, sonday-aq jańalıq ashıw, aynalamızdaǵı álemge qızıǵıwshılıq qatnas sıyaltı zárúrlık negizlerin qalıplestiredi.

Dóretiwshilik - bul intellektual iskerliktiń joqarı forması, gárezsizlik, jańa zatlardı jańalıq ashıw ushın maslasıwshılıq. Dóretiwshilik tarawı hár túrli boladı, biraq barlıq jaǵdayda qandayda da bir jańalıq ashıwı bolıp tabıladı.

Hár bir insan turmısqa jańa ideyalardı alıp kiriw dárejesine iye. Bazı bir adamlar ushın dóretiwshilik sanalı háreket bolıp tabıladı, basqalar ushın bul kútilmegen jaǵday, basqaları ushın bolsa ulıwma múmkin bolmaytuǵın jaǵday bolıp kórinedi.

Dóretiwshilik pikirlew, uluwma aytqanda, qandayda bir jańa zattı tán alıw. Bul insan aqlining ajıralmaytuǵın bólegi. Bunday kónlikpeler insaniyattıń aman qalıwını, sonıń menen birge onıń materiallıq dárejesi (tsivilizatsiyası) hám rawajlanıwını támiyinleydi.

Dóretiwshiliktiń usı tariypi kórkem óner ustaları tárepinen oylap tabıw etilgen «spazlıq retsepti», ilim-pándıń ullı jetiskenlikleri hám jay iyesi tárepinen da suwretlengen.

Bazı balalar ósip keiyatırıp hám jańa jaǵdayǵa túsip, óz mashqalasın jańa jollar menen sheshiw ornına, eski usıldaǵı pikirlew qábiletlerinen paydalanadı. Basqasha etip aytqanda, ol dóretiwshilik adam bolıwı múmkinligin umıtadı.

Bunday biyparwalıqqa jol bermew ushın aqıl-oy qábiletlerin sheksiz mudamı jetildirip otırıw zárúr. Oqıwshılardıń dóretiwshilik baǵdarın qalıplestiriwdiń usılları há túrli. Hámmemizge belgili oqıtıwdıń túrleri haqqında bayanlaw hájeti joq, olar haqqında pedagogika boyınsha sabaqlıqlarda tolıq túsintirilgen. Jáne bul oqıtıw texnologiyasınıń nashar, al mına oqıtıw usılınıń natiyjeliligi tómén dep

aytıwǵa bolmaydı, bunday oqıtıwdan waz keshiw kerek emes. Biraq, jámiyettiń talapları dóretiwshilik iskerlik menen shuǵıllanıwı múmkin bolǵan dóretiwshilik shaxsdı támiyinlew ushın ózgertiw hám tolıqtırıwlar engiziwdi talap etedi. Nátiyjede, oqıtıw túrleri hám usılları gónergen. Degen menen, izertlewlerdiń analizlew jańa oqıtıw texnologiyaları ilimpazlardıń izertlew ob'ektisine aynalıp, innovciyalıq oqıtıwshılar tárepinen ámelge asırılıp atır.

Biraq bul másele baslawısh klass oqıtıwshılarında integratsiyalasqan tálim arqalı oqıwshılardıń dóretiwshilik baǵdarın qalıplestiriw boyınsha anıq kórsetpeler sistemasınıń joq ekenligi sebepli jeterli dárejede ámelge asırılmay atır. Biziń pikirimizshe, baslawısh mektep oqıwshılarınıń dóretiwshilik baǵdarın qalıplestiriwde eń nátiyjeli usıl - integratsiyalasqan tálim. Búgingi kúnde integraciyalıq oqıtıwdı ámelge asırıw, onıń ilimiy dárejesin kóteriw, sonıń menen birge, uluwma alǵanda studentlerdiń kognitiv iskerligine tán kónlikpelerdi qalıplestiriw máselesi qoyılǵanı biykargá emes.

Integraciyalıq oqıtıw - bul bir pánnen alǵan bilimdi ekinshi pánge jay kóshiriw emes, ol jańa didaktikalıq ekvivalent jasaw. Oqıtıwdagı integraciya procesiniń birneshe jaǵın bólip kórsetiwge boladı.

Integraciya oqıtıw maqseti retinde (integraciyalıq oqıtıw oqıwshılardı dúniya haqqında tutas túsiniklerin qalıplestiriwi zárúr); integraciya oqıtıw quralı sıpatında (integraciyalıq oqıtıw pánlik bilimdi jaqınlastırıwdıń ulıwma tiykarın tabıwǵa kómeklesedi); integraciya oqıwshılardı rawajlandırıw quralı sıpatında.

Integraciyalasqan sabaq keyingi talaplarǵa sáykes júrgiziliwi zárúr:

- sabaq balaǵa hár túrli pánnen bilimdi ózlestirtiwi zárúr;
- sabaqlar kómegi menen muǵallım oqıw háreketin hár túrli ete otırıp, oqıwshılardıń kognitiv qıǵıwshılıǵın arttırıwı kerek;
- sabaq oqıwshılardıń oylaw háreketin aktivlestiriwi hám sonıń menen birge oqıwshılar ózleriniń dóretiwshilik iskerliklerin kórsetiwi zárúr.

Integraciyalıq sabaq forması hár túrli, ertegi-sabaq, dóretiwshilik izlenis sabaǵı, ózara tekseriw sabaǵı, dóretiwshilik jumıstı qorgaw sabaǵı, esap-sabaǵı hám t.b.

Integraciyalasqan sabaq - bul muǵallimniń dóretiwshiligi. Bul sabaqlardıń oqıw wazıypası anıq bolıwı zárúr, bul basqa pánnen alǵan bilimge súyenip sheshiledi, ekinshiden, bunday sabaq basqa pánnen alǵan bilimdi paydalanıw boyınsha joqarı iskerlik penen támiyinleniwı kerek, úshinshiden, integraciyalasqan sabaqtı ámelge asırıw oqılǵan hádiyse mánin túsindiriwge baǵdarlanıwı zárúr, tórtinshiden, sabaq oqıwshılardıń hár túrli pánlerden alǵan bilimleri arasındaǵı baylanıstı tanıwǵa degen qızıǵıwshılıqların oyatıwı zárúr.

Usılay muǵallimniń aldına qoyǵan maqseti – sabaq sapasın arttırıp, oqıwshılardı qızıǵıwshańlıqqa, belsendilikke tárbiyalay otırıp, óz betinshe dóretiwshilik hám ilimiy jumıslarǵa itibar qaratıw qabileti. Oqıwshılardı dóretiwshilikke baǵdarlaw ulıwma bilim beretuǵın pánlerdi oqıp-úyreniw óz kezinde hám oylawdıń turmıslıq tájiriyesi tiykarında alǵan bilimleriniń sheberlikleri menen uqıplılıqlarınıń tiykarında ámelge asadı. Integraciyalasqan oqıtıw pánler aralıq baylanıstı joqarı satıǵa asırıw usılı menen oqıtıw procesin dóretiwshilik penen tolıqtırıp bolıp tabıladı.

Zamanagóy joqarı oqıw orınlarınıń tiykarǵı maqseti bolashaq oqıtıwshılardıń didaktikalıq tayarlıǵın jaqsılaw bolıp tabıladı. Biz keleshektegi oqıtıwshınıń didaktikalıq tayarlıǵın integraciyalasqan tálimdi ámelge asırıwǵa tayarlıǵı menen baylanıstıramız.

«Integral tálim sharayatında baslawısh mektep oqıwshılarınıń dóretiwshilik baǵdarını qalıplestiriw tájiriyesi» temasında arnawlı kurs ótkizemiz. Atap aytqanda, «Integraciya sabaǵın analizlew» sabaǵın mısıl retinde kórip shıǵamız.

Usı sabaqtıń tiykarǵı maqseti bolashaq oqıtıwshınıń integraciyalasqan sabaqtı analiz etiwdiń bir usılı haqqında túsiniǵın qalıplestiriw, sabaqtı analiz etiw sxemasınan paydalanıw qabileti, integrallasqan sabaqtı analiz etiw qabileti, bolashaq oqıtıwshılarda intellektual pazıyletlerdi rawajlandırıw, bolashaq oqıtıwshınıń oqıwǵa dóretiwshilik qatnası hám keleshektegi mártebe múnásibetlerdi rawajlandırıw. S.G.Shpilevaya maǵlıwmatlarına qaraǵanda, sabaqlardı analiz etiw sxeması studentlerge oqıw hám talqılaw ushın usınıs etiledi.

Usı jumıs usınıs etilgen sabaqtı analiz etiw sxemasın úyreniw ushın basqışpa-basqış ámelge asırıladı. Birinshiden, kelesi oqıtıwshılar usı sxemanıń dúzilisin úyreniwdi. Keyin studentlerge video zalda aldınnan tayarlangan integraciya sabaǵı kórsetip beriledi. Olar bloklarǵa kóre gruppalarǵa bólinedi. Hár bir gruppaga sabaqtı óz blogında úyreniw soraladı. Keyin olar sabaqtı analiz etiwdi úyrenedi. Uluwma alǵanda, pútkil gruppa maǵlıwmattı sabaqlardı analiz etiw sxemasına muwapıq talqılawdı. Usı sabaqta studentler tekǵana integracion sabaqtı analiz etiw menen tanısadı, bálkiy analizdiń ayrıqsha ózgesheliklerin anıqladı, zárúr kónlikpelerdi, ózine isenimdi hám integraciya sabaǵına professional múnásibetti rawajlandıradı.

Bolashaq oqıtıwshılardıń oqıw processinde alǵan bilimleri pedagogikalıq ámeliyat dawamında bekkemlenedi hám olardıń kásiplik tayarlıǵı asadı. Usınıń sebebinen, pedagogikalıq ámeliyat dawamında baslawısh klass oqıwshılarınıń integral tálim sharayatında dóretiwshilik baǵdarın qalıplestiriw boyınsha wazıypalardı orınlawǵa baǵdarlangan ilajlardı shólkemlestiriwge hám integraciyalasqan sabaqlardı ótkeriw, analiz etiw, ózin jetilistiriw, bilimlerdi jetilistiriw hám tereńlestiriwge qaratadı. Pedagogikalıq ámeliyat dawamında studentlerdiń teoriyalıq bilimlerin toplaw, ámeliy kónlikpelerdi bekkemlew hám arnawlı bir qurallardan paydalanıw ushın sharayat jaratıw zárúrli bolıp tabıladı. Biz ushın bunday qurallar hám sharayatlardı oqıtıwshı hám metodisttiń birligin támiyinleytuǵın, bolajaq oqıtıwshılardı baslawısh klass oqıwshılarınıń integraciyalasqan tálim sharayatında dóretiwshilik baǵdarın qalıplestiriwge baǵdarlaytuǵın wazıypalar, seminarlar, másláhátler sisteması bolıp tabıladı.

Pedagogikalıq ámeliyattıń birinshi basqışında 2-kurs studentleri ushın wazıypalar islep shıǵılsa maqsetke muwapıq boladı. Usı wazıypalar studentlerden mektep jumıs tájiriybesin úyreniw, oqıwshılar hám oqıtıwshılar iskerligin, atap aytqanda jańa oqıtıwda oqıtıwshılar tájiriybesin úyreniw, integral tálim sharayatında baslawısh klass oqıwshılarınıń dóretiwshilik baǵdarın qalıplestiriwde pedagogikalıq sheberligin asırıwdı talap etdi.

Pedagogikalıq ámelıyattıń ekinshi basqıshında yaǵnıy mısalı, 3-kurs studentleri ushın wazıypalar islep shıǵılsa, usı wazıypalar baslawısh mektep oqıwshılarınıń dóretiwshilik baǵdarın qalıplestiriwde integral tálim múmkinshiliklerin úyreniw, oqıtıwshı integral tálim sharayatında baslawısh klass oqıwshılarınıń dóretiwshilik baǵdarın qalıplestiretuǵın tiykargı shaxs ekenligin anıqlaw, integraciyalasqan sabaqlardı islep shıǵıw hám ótkeriw, integraciyalasqan sabaqlardıń jazba analizini jaratıw jumislari tapsırılsa jumıstıń sapası jáne de artadı.

Pedagogikalıq ámelıyattıń úshinshi basqıshında (pánleraralıq, mektepten tısqarı) ámelge asırıw, oqıwshılardıń dóretiwshilik baǵdarın qalıplestiriw, basqa tınlawshılar hám oqıtıwshılar tárepinen alıp barılatuǵın integraciya sabaqların jazba analiz etiw kiredi. Baslawısh mektep oqıwshılarınıń dóretiwshilik baǵdarın qalıplestiriw ushın integraciya háreketler shınıǵıwları kestegin dúziw, eksperimental jumislardı orınlaw, yaǵnıy mashqalanı ámelde múmkinshiligi barınsha tolıq sheshiwden ibarat.

Ekinshi bap boyınsha juwmaqlar

Integraciyanıń ol yamasa bul dárejesin tálim procesinde qollaw nátiyjesinde oqıwshınıń waqtı hám kúshi tejeledi, onıń biliw imkaniyatları keńeyedi. Ata-analardıń hám de mámlekettiń oqıw procesinde sarıplaytuǵın materiallıq jaqtan ekonomik etiw múmkinshiligi júzege keledi. Pánler aralıq integraciya tiykarında oqıw biliw processi nátiyjelerin perspektivlik mexanizmleri jaratıladı, integraciyalastırılǵan tálim procesin basqaratuǵın oqıtıwshılardıń tayarlaw hám tájiriybesin asırıwdı jolǵa qoyıw ushın huquqıy metodikalıq imkaniyatlar jaratıladı, integral dástúrler tiykarında oqıw biliw procesiniń ekonomikalıq tárepten nátiyjelilik dárejesi anıqlanadı. oqıw-biliw procesi integral dástúrler tiykarında dúziw tarawındaǵı xalıq aralıq tájiriybelerden keń paydalanıw ushın qolay múmkinshilikler tuwıladı.

Integraciyalasqan sabaqtıń oqıw maqsetleri anıq bolıwı, basqa bir pán boyınsha alınǵan bilimlerge tıykarlanıwı, bunday sabaq basqa pán boyınsha alǵan bilimlerinden paydalanıwda joqarı belsenidilk penen támiyinleniwi lazım.

Tájiriybeli oqıtıwshı E.N.Potapova baslawısh mektepte tekǵana esaplaw, jazıw, oqıw qábiletine, bálki dúnya reńlerin, túrlerin hám dawısların birlestirgen halda úyreniw arqalı úyreniw qábiletin qanday rawajlandırıwdı kórsetip beredi. Bunıń áhmiyeti kóplegen studentlerdiń kóp qırılı dúnya haqqındaǵı bilimlerini bolǵanlıǵı menen anıqlama beriledi. Bul maǵlıwmatlardıń bir bólegi pitkeriwshilerge tańlaǵan kásipi boyınsha belgili bir tarawda bilim bazasına mútajlık sezbeydi degen túsinik ańsatǵana ushıp ketedi. Bul mazmunan jaqın bolǵan temalar hám kurslardı oqıtıwda adam, hátte bir tárepleme hám bólekli bolıp tabıladı, sonday eken matematikanıń eń jaqsı studenti fizikada matematikalıq bilimlerinden paydalana almaydı hám kórkem ádebiyatda kóplegen grammatik qátelerge jol qoyadı. Studentlerdiń bilim hám kónlikpelerdi bir tarawdan basqasına ótkera almaslıǵına kóplegen mısallar keltirilgen. Bul studentlerdi jastayınan balanıń fizikalıq, aqılıy hám ruwxıy kúshin esapqa alǵan halda dúnyanıń pútın birtutas qalıplestiriwge májbúr etedi.

Inintegratsiya sabaǵında E.N.Potapova «balaǵa hár qıylı tálim pánleri hám iskerlik baǵdarlarınan bir waqtıń ózinde bilim alıw usılların úyretiw jáne onı átirap -ortalıq sharayatında ózin ózi tabıslı tárbiyalawǵa tayarlaw». Avtor óz shıǵarmasında birinshi klassta oqıw, jazıw, suwretleytuǵın kórkem óner hám miynet ıntızamların, ekinshi klassta bolsa matematikanı, dúnyaǵa kózqarastı, tariyxıy waqıyalardı óz ishine alǵan temalar sheńberin keńeytiwdi, keyingi klaslarda bolsa wazıypalar jáne de qıyınlastırıwdı aytıp ótedi.

Juwmaqlap aytqanda, integraciyalıq oqıtıwdıń erte jastan balanıń ózin aynalamızdaǵı álemde tanıwǵa hám qabıllawǵa dóretiwshiligin oyatıp, hár páнге degen qızıǵıwshılıǵın, oqıwǵa degen ıntasın, dóretiwshilik qatnasın rawajlandıra otırıp dóretiwshilik baǵdarın qalıplestiriwde roli kúshli. Balanıń dóretiwshilik baslaması ayaǵastı bolmaw ushın ustaz óz jumısına júdá juwapkershilik penen hám dóretiwshilik penen qarawı zárúr.

Há r bir oqiwshi ushin psixologik qorgaw imkaniyatlarin jaratiw hám usi tiykarda oqiw isi nátiyjeligin támiyinlew zárúr boladi. Mektep oqiwshilarina tiyisli psixologik nizamlarǵa toliq ámel qiliw tálimdi dúziwde úlken áhmiyetke iye.

III BAP. BASLAWISH KLASSLARDA INTEGRACIYALASQAN SABAQLARDIŇ NÁTIYJELILIGIN ASIRIW METODIKASI

§ 3.1. Baslawish klasslar ushın integraciyalasqan usılda sabaq islenbeleri (oqıw, matematika, súwret)

Búgingi kúnde ilim-pán hám texnologıyanıń jedel rawajlanıwı ilimiy maǵlıwmatlardıń kóbeyiwine alıp keledi. Bul óz náwbetinde, ilimiy bilimler tiykarında qalıplesken oqıw pánleriniń mazmunı jıl sayın jańa bilim hám túsinipler menen bayıtıp barılıwı sebepli pán tiykarlarınıń oqıw materialınıń kólemi artıwına sebep bolmaqta.

Biz baslawish klaslarda bir pán tiykarında birneshe pánniń oqıtıwdaǵı integraciyalawdı kórip shıǵamız.

Baslawish mektepte súwret pánin oqıtıwdaǵı integraciyalaw, tiykarınan, bes pánniń baylanısın tiykar etedi. Ol pánlerge muzıka, miynet, ana tili, matematika hám tábiyattanıw jatadı.

Súwret páni tiykarınan, oqıwshılardıǵa estetikalıq tárbiya beriwge arnalǵan. Mekteplerde súwret hám muzıka pánlerin, óner tarawınıń elementlerin pánaralıq baylanısta oqıtıw oqıw pánleriniń estetikalıq baǵdarlanǵanlıǵın ámelge asırıwǵa tiykarlanadı.

Átirapımızdaǵı qorshaǵan ortadaǵı gózzallıq atawlınıń hámmesi tábiyattanıw páni menen tikkeley baylanıslı. Hár túrli gúller, ájayıp tábiyat kórinisleri, hámmesi oqıwshılardıǵa gózzallıq ruwxın baǵıshlaydı. Súwretlew is-háreketi oylaw, tallaw, este saqlawǵa tiykarlanǵan kóriw bayqaǵıshlıǵın, seziw múshelerin rawajlandıradı, hár tárepleme rawajlanǵan kórinisti qalıplestiriwge, qorshaǵan ortanı tanıwǵa kómegin tiygizedi, eriklik sapalardı, shıǵarmashılıq qabiletlerdi, kórkemónerlik pazıyletti tárbiyalap, ónerdi túsiniwge zárúr estetikalıq seziwdi (pishinlerdiń, qozǵalıstıń, proporciyanıń, reńniń, reń sáykesliginiń gózzallıǵın kóre biliw) rawajlandıradı.

Matematikalıq, onıń ishinde geometriyalıq túsinipler, nızazlılıqlar menen sızıw esaplardıń súwret sabaqlarında júdá kóplep ushırasıwı – pánler aralıq

baylanıslar ushın zárúr oqıw materialları. Kez kelgen súwretlenetuǵın nárese menen qubılıs elementleriniń ulıwma keskini (silueti) súwret salıwshınıń kózine frontal'dı jaǵdaydaǵı kórinisinde úshmúyish, romb, dóńgelek, hám taǵı basqa siyaqlı geometriyalıq figuralarǵa uqsas keledi.

Miynet pániniń elementleri súwretlewde, á sirese ondaǵı tájiriibelilik oqıw isháreketinde anıq kórinedi. Ájayıp buyımlar jasaw, qolóner buyımları menen tanısıp, olardıń jasalıw jollarınan maǵlıwmatlar alıw, applikaciya, músindew sıyaqlı súwret sabaqlarındaǵı epizodlarında oqıwshılardıń miynetkeshlik eptilikleriniń kórkemóner hám kórkem-súwretlik iykemdilikleri menen ushlasıwı júrgiziledi.

Baslawısh klaslarda súwret sabaqların muzıka páni menen kóbirek baylanıstırıw múmkin. Hárbir sabaq sayın ótkiziletuǵın temaǵa baylanıslı, sabaqtıń maqsetine qaray muzıkalıq shıǵarmalardı kóbirek qollanǵan jón. Baslawısh klaslardıń hámмесinde ótiletuǵın súwret pániniń xalıqlıq qolóner temasındaǵı sabaqlardıń ótiliwin qaraqalpaqtıń namaları menen baylanıstırıw kóp paydasın tiygizip, oqıw nátiyjesiniń joqarı bolıwına kóp járdem beredi. Milliy qosıqlar, á sirese baslawısh klass oqıwshılarınıń qabıllaw ózgesheliklerine baylanıslı sezimine jaqsı tásir etip, qıyalı menen oylawına pozitivli túrde áser etedi. Tek eskeretuǵın nárese: qosıqtı ırǵaǵına qaray tańlap alıp, dawısın qattı etpey, sabaqqa kedergi jasamaytuǵınday etip paydalanıw kerek.

Baslawısh klasslarda joqarıdaǵı pánlerdi integraciyalasqan tálim tiykarında alıp barıw oqıtıwshınıń sheberligi, bilimliliǵı hám jańa pedagogikalıq texnologiyalardan sabaqta orınlı paydalana alıw sheberligi hám qabileline baylanıslı.

Bunda biz 4-klass oqıw sabaqlıǵındaǵı berilgen «Shabdaldıń shaqası» atlı gúrrińin integraciyalasqan formada alıp baramız. «Shabdaldıń shaqası» gúrrińi avtor S.Aytmuratov.

Bunda biz Amet degen balanıń shabdál aǵashın sındırıp qoyıp, ózinde qanshelli ayıpker sezingenin, baqtıń iyesi Seydan atadan keshirim sorawǵa ózinde

kúsh taba almaǵanlıǵı hám hár mektepten qaytqanda sınıǵan miyweli shabdal aǵashınıń kúnnen-kúnge solıp baratırǵanın kórgen Amet ózinde kúsh tawıp atadan keshirim sorawǵa bel baylaǵan, tábiyatqa, adamlarǵa qanshama zıyan keltirgen bala haqqında gúrriń berilgen.

1. Ádep-ikramlılıq tárbiyası;

2. Tábiyat kórinisleri;

3. Shabdal aǵashınıń sınıǵan kórinisin salıw (súwret sabaǵına) hám usı tema boyınsha gúrriń jazıw (ana tili sabaǵına) Miywe baǵı kórinisi, tábiyat hám shabdaldıń miyweleri qanshelli mazalı ekenligi ulıwma alǵanda tábiyat penen baylanıstırıp, bir pánniń ózinde birneshe pándi baylanıstırıp, pánler aralıq integraciyalap alıp barıwımız jaqsı nátiyjelerge erise aldıq. oqıwshılar ushın hám hár tárepleme oqıwshılardı tálimdik-tárbiyalıq úyretip kecek boladı.

Baslawısh mektepte matematika metodikasın barlıq basqa pánlerdiń mazmunın optimal túrde baylanıstırıp arqalı jetilistiriw múmkin. Matematikanıń mazmunın ashıp beriwge múmkinshilik beretuǵın pánleraralıq baylanıslardı sıpatlap kóremiz.

Matematika hám tildi rawajlandırıw. Oqıwshılardıń tilin rawajlandırıw matematikanı oqıtıwdıń tiykarǵı máselelerinen biri bolıp tabıladı. Bul mashqalanı tabıslı sheshiwden oqıw materialın aytıp kónlikpelerin qalıplestiriw menen baylanıslı bolǵan oqıwshılardıń matematikalıq qábiletlerin rawajlandırıwǵa tásir kórsetetuǵın jumıs birinshi klasstan baslanıwı kerek.

Qaraqalpaq tili hám oqıw sabaqlarında bolǵanı sıyaqlı biz de matematika sabaqlarında awızsha hám jazba tillerdi rawajlandırıw ústinde isleymiz, sol sebepli olarǵa tómendegi talaplar qoyıladı: mazmun, gúwalıq, anıqlıq, logika. Bul talaplardıń barlıǵı kompleks túrde ámelge asırıladı.

Awızsha soraw dáwirinde tómendegi shınıǵıwlardı orınlaw usınıs etiledi:

- Kúsh saqlap hám sózlerdi oqıńlar: kilometr, millimetr, esap -kitaplar, qosıw, sheshiw hám t.b.

- Oqıńlar: 35 ti alıp taslań, 26 ǵa qosıw, 44 ti qosıw.

Eger oqıwshılar sepliklerdi durıs qollanbağan bolsa, onda muǵallım olarǵa járdemlesip, ózi oqıp, oqıwshılardıń birewin oqıtadı. Usılay sabaqtan sabaqqa shekem muǵallım oqıwshılardı matematikalıq terminlerdi, sóz tirkeslerin durıs oqıtıwdı úyretedi.

Bir oqıwshı 41-14 mısalmı bilay oqıdı: «qırırq bir ayırırw on tórt». Oqıwshılardıǵa soraw qoyıldı: «tuwrı ma?».

Oqıwshılar muǵallımınıń kómegi menen qatenni tawıp, mısaldı durıs oqıdı.

Matematikalıq terminlerdiń mánisin túsinikli etip aytıp beriwge, durıs jazılıwın tereń túsiniwge hám ayılatuǵın oydıń bas-ayaǵın durıs jalǵastıra biliwge ákelip juwmaq shıǵaradı. Usı maqset penen muǵallım tómendegi esaplardı usınadı:

- Matematikalıq terminlerdiń áhmiyetin túsendiriw shınıǵıwları (terminler klasınıń baǵdarlamasınan alınadı).

- Terminlerdi durıs jazıwǵa arnalǵan shınıǵıwlar. Mısalı:

«Qosılǵıshlardıń qosındısı ózgermeydi».

Barlıq jańa matematikalıq terminlerdi balalar dápterlerine yamasa «tallaw sózliklerine» jazıp aladı. Sonıń menen, onıń ana tili menen qaraqalpaq tili sabaqlarınıń sózleri jazılıp, sózlerdiń túsendirmeleri kórsetiledi.

Úshinshi túrdegi shınıǵıwlar qaǵıyda menen anıqlamaların tuwrı hám anıń aytıwdı ózlestiriwge qaratılǵan.

Matematikalıq til mádeniyatınıń qalıplesiwi grammatikalıq hám matematikalıq qatelerdi joyıwǵa, tildiń nasharlıǵı menen naqtılı emesligin artıq sózlerdi qollanbawǵa, sóylewdegi sózlerdi durıs tizimde paydalanıw hám basqalar joq etiwge alıp keledi. Tildi rawajlandırıwdıń bul basqışında oqıwshılardıǵa tómendegi shınıǵıw túrleri beriledi: Grammatikalıq hám matematikalıq qátelerdi saplastırıw boyınsha shınıǵıwlar: testdegi matematikalıq qátenni tabıń: «Bul mısalda belgisiz nomerdi tabıw ushın... $+4 \square 7$, 7 ge 7 ni qosıw kerek».

Til kemshiliklerin saplastırıw boyınsha shınıǵıwlar ádetde ana tili sabaqlarında bolǵanı sıyaqlı, tek matematikalıq túsinikler hám materiallardan paydalanǵan halda alıp barıladı. Olar matematikada bolǵanı sıyaqlı qaraqalpaq tilinde de qollanıwı múmkin jáne bul pánleraralıq baylanıstı bekkemleydi.

Kóbinese tómendegi shınıǵıwlar paydalı bolıp tabıladı: $345 + 15 \square 360$, mısalı, bir oqıwshı bılay oqıdı: «úsh júz qırıq bes artıqsha on bes- úsh júz alpıs", tuwrı oqıdıńız ba?

Eger oqıwshı juwap bere almasa, oqıwshılardıń itibarın mısallardıń qosımshalarına qaratıp, mısaldı ózińız oqıń hám soqıwshılardan birine tákirarlawıń kerek. Bul túrdegi shınıǵıwlar júdá quramalı. Biraq eger oqıtıwshı bul jóneliste úzliksiz túrde jumıs júrgizetuǵın bolsa, oqıwshılar bunı ózlestiredi.

Jas studentler menen islewde tómendegi pikirlerge itibar qaratıw zárúr dep esaplaymız.

Tapsırmalardı sheshiw procesinde olardı hár túrli metodikalar menen sheshiwge kóbirek dıqqat awdarıw, esaptıń shárti menen sorawın ózgertiw.

Esaptı sheshiwde hám juwap jazıwda oqıwshılarga artıqsha rásmiy talaplar qoymań. Tiykarǵısı, tuwrı qarar qabıllaw hám sawatlı jazıw.

Qısqa tek oqıwshıǵa esaptı sheshiwde járdem bergen táǵdirde ǵana qollanılıwı kerek.

Bunday jumıslar oqıtıwshı basshılıǵında grammatik qátelerden eskertiw tiykarında ámelge asırılıwı kerek. Matematikalıq tildi rawajlandırıw boyınsha jumıs qıyın hám puqta, sebebi bul jerde hár bir oqıwshı menen bólek islew kerek.

Matematika sabaqlarında qosıq qatarlarınan paydalanıw – sabaqtı janlandıradı, onı qızıqlı qıladı hám balalar qosıqlardı tıńlay otırıp bilinbey, oqıw procesine qosılıp jańa bilimler aladı.

Mısalı:

1. Túye, bota menen basqan,

Tórt ayaǵın tań basqan.

Shulaq qulaq bes eshki,

Tórt ǵozılı eki qoy,

Bárin birge oylap qoy.

(On jeti)

2. On bir túye, bes jılqı,

Eki sıyrı, bir eshki.

Eki qoyan, úsh túlki,
Taba almasań, bol kúlki.
(Jigirma tórt)

Baslawısh klass oqıwshıları menen matematika sabaqlarında qosıqlardan úzliksiz paydalanıp, olardıń awızsha esap -kitapların shınıǵıw qılıw, logikalıq pikirlew sistemasın jetilistiriw ushın tolıq múmkinshilik bar. Bularǵa xalıqtıń áyyemgi awızsha esapların, xalıq oynıları kiredi. Olar arasında «Sen tur, sen shıq» oynı bar - (birinshi klassta jigirma nomerdi esaplawdı úyreniw basqıshınan baslap) baslawısh mektep matematikası aqırına shekem paydalanıwıńız múmkin.

Birinshi klassta (yaǵnıy dáslepki onlıqtı ótkende) matematikanı úyreniwdi baslaǵanıımızda, oqıwshılar túsiniwin ańsatlastırıw ushın esaplaw oynı oynanǵanıımız maqul. Oqıtıwshı tillerdi úyretiw ushın, sonıń menen birge, pánleraralıq baylanıstı esaplaw ushın mólsherlengen. «Quwır-quwır quwırmash» oynı eslep qalıw hám tákirarlaw kerek. Bul oýınlardıń natıyjeliligi obekt kontseptsiyası tiykarında cıfrlardıń ápiwayılıǵı hám qásiyetlerinde jatadı. Sol sebepli, ol demde balalardıń sanasına jetip baradı hám uzaq waqıt este qaladı.

Pánler aralıq sabaq tabıslı ótiwi ushın oqıtıwshı birinshi kúnnen oqıwshılardı úyrenedi. Ata-anaları menen birge olardıq minez-qulqına qarap bir neshe gruppaga bólinedi.

Mısalı, biz birinshi klass oqıwshıların úsh gruppaga ajratıq. Birinshi gruppaga artıqmash ayırıqsha, ekinshi gruppaga ortasha, úshinshi gruppaga tómén oqıwshılarǵa iye oqıwshılar kiredi. Maqset bul oqıwshılar arasındagı boslıqtı saplastırıw hám olardıń normal rawajlanıwın hám programma materialların sanalı túrde ózlestiriwlerin támiyinlew bolıp tabıladı. Baqlawlarımızǵa kóre, orta mektep oqıwshıları hám tómén dárejedege oqıwshılar oýınlar hám poeziya sabaqlarında aktiv qatnasıp, jaqsı nátiyjelerge eristi. Sol sebepli baslawısh mektepte matematikanı materiallıq tiykarda hújjetli túsiniwler arqalı oqıtıw júdá paydalı bolıp tabıladı. «Sanamaq» qosıǵı (oynı) dáslepki onlıqtı oqıp úyreniw waqtında matematikanıń dáslepki negizlerin tolıq ózlestiriwge múmkinshilik beredi de,

kelesi onlıqqa ótiwdi ańsatlastıradı, onı ásirese, oyına saqlaw qabileti tómén balalar ushın (sannıń ret qatarınan jazılǵanda) qollanǵan jaqsı nátiyje beredi.

Mısalı:

Bir degenim biliw, jeti degenim jelke,
Eki degenim egew, segiz degenim serke,
úsh degenim úki, toǵız degenim torqa,
tórt degenim tósek on degenim oymaq
bes degenim besik on bir qara jumbaq
altı degenim asıq,

Bul qosıqtıń tásiiri, birinshiden, ápiwayı túsiniwdiń qolaylıǵı, ekinshiden, ritmik ritm, aytılwı, úshinshiden, bilim, bayıwlı hám basqalar. Sózler jaysha mánisiz. Biziń sóz dizbegiler sannıń tiykarın sáwlelendiriwshi ayırıqshalıqlarǵa iye bolǵan ob'ektler arasından saylanadı, sol sebepli olar balalardıń túsiniwi hám túsiniwine jaqın.

Baslawısh klasslardıń matematika sabaqlarınıń dáslepki on kúnliginde oqıwshılar M.Alimbayevtıń «Pall dawren, shirkin balalıq" kitabınan «On barmaq», «Esaplaw» qosıqlarınıń mazmunı (ana tilinde, matematika sabaqlarında) yadlaw hám túsindiriw arqalı óz tillerin úyretiw hám logikalıq pikirlew sistemaların qalıplestiriwleri múmkin. Matematika sabaqlarında (birinshi klasstan) balalar qosıq elementlerin izbe-iz isletse, matematikanı ańsat úyrenedi.

Oqıwshılar aktivligin asırıw ushın hár bir sabaqqa ózgertiw kirgiziw maqsetke muwapıq bolıp tabıladı. Olardan biri «Jeti alma» jumbaq qosıq qatarları arqalı tabıw.

Tabaqta bes alma,
Qolında eki alma,
Qosqanda hámмесin,
Boladı jeti alma.
Bir alma apama,
Bir alma atama,
Eki almanı bólemen,

Ájapama – sıbağı.

Neshewin aladı?

Neshewi qaladı?

Mısalı:

Bir úyde, biz neshewmiz?

Kel sanayıq ekewmiz:

Bas barmağım – papam,

Balań úyrek – atam,

Ortan terek – aғam,

Shıldır shúmek – men,

Kittay bóbek – sen.

Bir úyde biz neshewmiz?

Bir úyde biz besewmiz.

Matematika sabaqlarında tábiy hám úlketanıwlıq materiallarınan paydalanıw. Pánleraralıq baylanıslardı ámelge asırıwdıń birden-bir usılı bul mashqalalardı oqıwshılar turmısı hám ámeliy iskerligi menen baylanıstırıp alıp barıw. Buğan pánleraralıq esabatlardı shıǵarıw kiredi. Bul tábiy pánler hám úlketanıw maǵlıwmatlarınan paydalanǵan halda ámelge asırıladı.

Balalar Jerdiń Quyash átirapında aylanıwın, sonıń menen birge, kún hám jıl túsiniplerin úyrenedi. Bir jıl Jer átirapında ótetuǵını haqqında aytıladı. Oǵan baylanıslı oqıwshılar mınanday esaplardı shıǵaradı:

Jer Quyash átirapın aylanǵanda sekundaǵa 30 kilometr tezlikte háreket etedi. Jer kúnine qansha aralıqtı basıp ótedi? Bir ayda ne? Bir jılда ne?

Gúldirmamadan on sekunda ótkennen, gúldirmama esitiledi. Eger hawada dawıs tezligi 30 km / saat bolsa, ol halda baqılawshıdan qanday aralıqta shaqmaq boladı?

IV klassta «Kóp xanalı sanlar» temasında oqıwshılar millionlar menen tanıstırıladı. Bir millionnıń ólshemin tómendegishe oyda sawlelendiriw múmkin:

Ápiwayı shıbınnıń uzınlıǵı shama menen 7 mm. Onıń uzınlıǵın million ret kóbeytın $\square$ 1000 mm ǵa 7 mm ǵa kóbetın. Qanshası shıqtı qansha metr $\square$ hám qansha kilometr $\square$ 7 km. qalanıń keńligi boladı. Sonda 1 million ret kóbeytirilgen shıbın denesi onı orawı múmkin.

2.1 million betlik kitaptıń qalınlıǵı 50 metr boladı.

3. Adamnıń shashınń qanshelli jıńışke ekeni belgili. Qatarınan ornalasqan 1 million shashtıń eni 100 metrdey boladı eken.

«Kóp tańbalı sanlardı kóbeytiw hám bóliw» temasına arnalǵan matematika sabaqlarınń birinde «Sizler de, men de sayaxatshılar» ekenbiz. Nege? sebebi sizlerdiń hárqaysılarń, ózleriń somı bilmey jer sheńberiniń uzınlıǵına teń bolatuǵınday jol júrip qoydıńız. Isenbeysizler me? Onda birge esaplayıq.

Bir kúnde altı saattan kem emes waqıttı turıp ótkizdińler. Eger senlerdiń qaltalarıńda qádem ólshegishleriń bolǵanda, onda senler kúnine 30 mıń qádem jasaytuǵınlarıńızdı kórseter edi. Ortasha júrgenniń ózinde adam kúnine 1 saattıń ishinde 4-5 km. jasaydı. Sonda bir kúnde adam qansha kilometr jol júredi eken. Sanaǵanda:

$5 \times 5 = 25$ km.

Al endi bir jılda qansha jol júretwǵınlıǵın esaplayıq:
 $25 \times 360 = 9000$ km.

Sonda, turaǵtın jerinen heshqanday shıqpaǵan, az qıymıldıytuǵın adamnıń ózi, hár jılı 8000-9000 km. jol júredi eken. Jer sheńberiniń uzınlıǵı 40000 km. Al endi jer sheńberiniń uzınlıǵına teń bolatuǵın joldı, biz qansha jıldıń ishinde ótedi ekenbiz?

$40000 : 8000 = 5$ (jıl)

Eger er adam ekijastan júre bastaytuǵın bolsa, onda sizler neshe jasta jerdi aynalıp óte alasıńlar? Al eki ret neshe jaslarıńda ótedi ekenizler? Jaslarıń 35-ke, 60-qa kelgende neshe ret aynalıp ótedi ekenińler?

60 jasqa shekem ómir súrip, biz jerdi on ret aynalıp óte aladı ekenbiz, al Jer men Aydıń arasındadı (380000) qashıqtıǵında uzın jol.

Oqıtıwshılardıń pikirine qaraǵanda, baslawısh klass oqıwshıları waqıt túsiniqlerin túsiniwde júdá qıyın. Mısalı: sekundlar, minutlar, jıllar, ásirler. «Waqıt birlikleri» temasın ótiw procesinde materialdı túsiniqli tárizde túsindiriw, hár bir oqıwshıǵa sekund, minut, saat, kún hám taǵı basqalardı beriw kerek. Waqıt aralıǵı qayda bolıwı múmkinligin beredi. Sol maqsette, biziń pikirimizshe, baslawısh klass oqıtıwshıları da sabaqta, da sabaqtan tısqarı qızıqlı ilajlardı ámelge asıradı.

Úshinshi klassta matematikadan «3 ti kóbeytiw kestesini» temasındaǵı sabaq haqqında toqtalıp ótemiz. Sabaqtıń maqseti kóbeytiw kestesini ózlestiriw, awızsha arifmetikada shınıǵıw qılıw, jumıs qábiletleri hám bilimge bolǵan qızıǵıwshılıqtı rawajlandırıw edi. Vizual kartalar, súwretler, jumbaqlar, oyın máselelerinen paydalanıladı. Sabaq ana tili, tábiy pánler menen baylanıslı. Men sabaqtı úy wazıypasın tekseriw menen basladım. Men eki oqıwshına tapsırmanı úyrettim hám qosımsha sorawlar beriw arqalı bahaladım. Oqıwshılardı kartochkalar tarqatıldı. Qalǵan oqıwshılar menen karta alǵan oqıwshılardıń wazıypaları atqarılǵanǵa shekem oyın esabatı shólkemlestirildi. Daslep, men oqıwshılardan soradım:- Jıldıń qaysı máwsimi? Olar oylabastan: «Gúz» dep juwap berdi.

Ótken sabaqtı tákirarlap, jańa sabaqtı túsindirdim (3-sanınıń kóbeytpe kestesini). 2-3-4-tapsırmalardı atqarıp, traktor hám kombayn haqqındaǵı jumbaqlardı juwap taptım.

Búgingi kúnge kelip jáhándegi mámleketlerdiń 70 payızı tálim sistemasında integrativ xarakterdegi oqıw dástúrleri hám sabaqlıqlardan paydalanıp kelmekte. Hár bir mámleket áne usı mámlekettiń tálim sistemasına qoyılǵan buyırtpanıń tabiyatınan kelip shıqqan halda integraciyanıń túrli dárejelerin islep shıqqan hám daǵaza qilinbaqta. Sebebi Ullı Britaniya tálim sistemasında tiykarınan integrative pánler daǵaza qılınǵan bolsa, Koreya, Shveytariyada integraciyalasqan pánler yamasa ayırıqsha oqıw predmetleri Avstraliyada integraciyalasqan pánler Yaponiya, Qubla Irlandiya, Uels, Gong Kong hám Germaniyada da ayırıqsha pánler, Vengriyada mádeniyat jónelisindegi oqıw predmetleri, insan hám tábiyat, integrative pánler, Niderlandiyada ayırıqsha oqıw predmetleri, Irlandiyada pán hám texnika kibi bloklarda bárshe oqıw pánleri birlestirilgen halda oqıtıladi. Bizde bul

tarawda dáslepki qádemler qoyılmaқта. Baslawish tálim Mámleket tálim standartlarında “Ana tili”, “Oqıw”, “Matematika”, “Tabiyat” hámde “Insan hám jámiyet” tálim tarawları belgilep berilgen.

“Insan hám jámiyet” tálim tarawı ózinde bir qatar oqıw predmetlerine tiyisli túsiniklerdi birlestirgen. Sebebi ádep-ikramlılıq estetikalıq tárbiyası ekonomikalıq bilimlerge tiyisli túsinikler, dene tárbiya, ádebiy tálim, huquqiy bilimler h.t.b. Tálim procesin integrative dástúrlar hám sabaqlıqlar tiykarında dúziw arqalı oqıw-biliw procesi nátiyjesinde nátiyjelilikke erisiw názerde tutilar eken, bunda integraciyanıń túrli dárejelerinen paydalanıw maqsetinde muwapiq. Máselen,

1. Temalardı izbe-iz usınıw tiykarındaǵı integraciya bunda oqıw materialların bayan qılıwda koncentrizm principine ámel qilinadı, yaǵniy aldınǵı oqıw materialı keyingisin toltıradı. Lekin hesh qashan bir-birin tákirlamaydı. Bunday integrative nátiyjesinde oqıwshılardıń bilim, kónlikpe hám tájiriýbeleri hámde dóretiwshilik isleri muntazam rawishte rawajlanıp bayıp baradı.

2. Oqıw dástúrlerinde ózara uyǵınlasqan noqatlardı júzege keltiriwge tiykarlangan integraciya bunda da tákirlar tárizde beriletuǵın taftalogiya tiykarındaǵı materiallarınıń aldın alıw ushin dástúrlerde temalar aralıq uyǵınlıqtı támiyinlew áhmiyetke iye. Máselen, 1-klasta qis máwsimi haqqında “Átirapımızdaǵı álem”, “Oqıw”, “Ana tili” sabaqlıqlarında túrli, biraq áhmiyeti hám maǵlıwmat beriw dárejesi bir qiyli bolǵan tekstler ornına tek ǵana “Oqıw” kitabınıń ózinde qıstıń bárshe táreplerin ashıp bere alatuǵın ádebiy tekst hám súwretlerdi beriw maqsetke muwapiq. Bunıń abzallıǵı sonda, oqıwshınıń waqtı hám kúshi tejeledi, sabaqlıqlardıń kólemi iqshamlasadı hám tánnarxi arzanlasadı.

3. Modullasqan integraciya bunday integraciya sheńberinde turdash oqıw pánlerine tiyisli bilim hám túsinikler bir sistemaǵa salınǵan halda, uzviy tárizde oqıwshılardıǵa usınıs etiledi. Sebebi, anıq pánler blogında “Matematika”, “Algebra”, “Geometriya” hám “Siziw ” ǵa tiyisli bilim hám túsinikler bir sistemaǵa salınadı hám bir tema sheńberinde oqıwshıǵa bir márte, biraq uzviy tárizde usınıs etiledi.

4. Integrativ dástúrlar, usı tiptegi dástúrlar bir neshe oqıw predmeti yaki oqıw pánlerine tiyisli temalardı birlestirilgen halda usınıs etiwdi názerde

tutadi. Búgingi kúnga kelip shıǵıp oqıw rejesinde oqıw predmetleriniń sani maksimum kóbeyip ketkenligin esapqa alatuǵın bolsaq, bunday tiptegi dástúrler jaratıwǵa kúshli zárúrlık sezilmekte. Dástúr hám sabaqlıqlardı úyreniw, analiz qiliw nátiyjeleri sonı kórsetedi, baslawısh klaslardaǵı jol háreketi qaǵıydaları, ádepnama, konstituciya sabaqları, salamatlıq sabaqlıqlarına tiyisli túsiniklerdi jalǵız halda “Ana tili”, “Oqıw”, dástúrlere uyǵınlastiriw lazim. Bunday sharani ámelge asiriw bir waqıtıń ózinde hám pedagogik, hám ekonomikalıq kóz qarastan nátiyjeli boladı.

5. Temalar ara integraciya bunda bir kurs sheńberinde beriletuǵın oqıw materialları basqa bir kurs sheńberindegi jaqın bolǵan oqıw materialları menen uyǵınlastiriladı. Máselen, matematik sáwbet mádeniyatın qalıplestiriwge tiyisli shınıǵıwları “ana tili” hám tekstlerdi “Matematika” hám “Ana tili”, “Oqıw ” sabaqlıqlarında beriw múmkin. Tálimde integraciyanı ámelge asiriw hám ekonomikalıq jaqtan, hám pedagogic, gıgienik hám fıziologik tárepten áhmiyetke iye. Máselen, “Átirapımızdaǵı álem” hámde “Ádepnama” kibi oqıw predmetlerin “Oqıw”, “Ana tili” hám oqıw predmetleri mazmunı menen uyǵınlastiriw nátiyjesinde tek ǵana 1-klasta 63 saat iqtisod qilinadı. Sonday aq oqıwshınıń waqtı hám kúshi tejeledi. Artıqsha zoriǵıwdıń aldi alinadı/Oqıw bilıw procesiniń nátiyjelilik dárejesi artadı.

Dástúrde oqıw páni mazmuniniń maksimum dárejesi hámde klaspa klass belgilep berilgen MBS tiykarında oqıwshınıń bilim hámde tayarlıq dárejesine qoyılatuǵın minimum talaplar óz kórinisin tabıwı lazim. Usı kóz qarastan qaraǵanda joqarǵı klass oqıw dástúrleri mútáj.

Ana tili hám oqıw oqıw pánleri mazmunında ulıwma komponentler, nutq óstiriw, milliy hám ulıwma insaniy qádiriyatlardı ádep ikarmlılıq hám nafosa, sáwbet mádeniyati normaların, tabiyat, jámiyetke tiyisli túsiniklerdi tekstler, qosıqlar, maqallar, hikayalar arqalı jetkiziw názerde tutilǵanda “Ádepnama”, “Átirapımızdaǵı álem”, “Ekonomikalıq bilim tiykarları”, “Konstituciya sabaqları” kibi sabaqlıq hám oqıw qollanbalarǵa zárúrlık qalmaydı.

1.Úzliksizlik principi.Bul monitoring pútkil dinamik rawajlaniwshi sistema sipatında qaraw degeni.Bul sistemada sanlı xarakter bálki sipatlı xarakterdegi struktur-funkcional ózgerislerdi óz ishine aladı.Monitoring bir sipattan ekinshisine ótiw momentlerin belgilewi lazim,bilim hám procesi tendenciyların korrekciya qiliw hám tuwrılaw yaqi bosastiriwhalatların

2.Ilimiy princip.

Bul gúzetiwdiń tiykarlangan xarakteristikasına tayanǵan halda gúzetiw degeniBul halatqa turmis tárepinen jandasiwdinqadaǵan etedi.

3.Tarbiya jónelisinińprincipleri. Pedagogik monitoring pútkil maqset esaplanbaydı,bálki bilim proceslerin shuqır úyreniwge hám pedagogic basqariwdi isenimli quralı sipatında qollaniladı.Shaxstıń hár qanday dárejedege kemsitetuǵın texnologiyaları pedagogic monitoring metodları principleri qollaniliwi qadaǵan etiledi.

4. Diagnostika maǵliwmat jónelisi principleri.Gúzetiw procesinde alıǵan informaciya bilim procesin aldinnan islep shıǵarılǵan kórsetkish hám kriteriyalarına tuwri keliwi kerek.

5.Pragnostik (maǵliwmat beriwshimonitoring principleri.Pedagogik monitoring mánisi pedagogic procesni námálim bir momentte yaqi málım waqıtta belgilenge dárejede halation kóriwi ushin emes,bálki tendenciylar haqqında bir toqtaliwǵa kelisiw ushin bilim aliw procesinol yaqi bul tárepin rawajlaniwin kótiw ushin, qálemeytuǵın halatlarıntransformaciyası blokirovkası yaqi toqtawı pedagogic bilimdi unamli táreplerin qollap quwatlawdı aldinnan kóre bilıw qabiletlerin asiriw ushin paydalaniladı.Shártli principle qatarinan óshirmesten turıp biz psixologik –pedagogik integraciya specefik principleri islep shıǵardıq.Olardıń mánisi tekseriwdi dúziwden ǵana emes, bálki processual texnologik proceslerin islewin kórip shıqpaqta.

1. Nátiyje aliw hám regulyarlıq principleri.Regulyaativ funkciyasın atqariwi ushin optimal realizaciya sistemasi “Regulyaciya soregulyaciya sin regulyaciya islep shıǵarılǵan.Bul bolajaq oqitiwshiniń qalıplesiwi tiykari bolıp xızmet qiladı.Gúzetiwdiń bazaa komponenti tómendegishe boladı.

- hár qiyli óz rawajlanıwınıń perspektıyasın anıqlawdı bilıw.
- variantlı halatlarda optimal qarardı tańlawdı bilıw
- óz –ózlikti korrekciya qiliwı ushin rań-báreń metodlardan paydalaniwdı bilıw
- bilim alıw halatın kúsheytiw ushin eslew,qabil qiliw, sóz pikirlew táreplerin islete bilıw
- qálew,ádet,qızıǵıwǵa baylanisli halda nátiyjeni aldınnan bilıw

2. Bilim beriwı metodların ilgerilestiriw hám oqıw materialların strukturaların qayta islew ushin didaktik kelisiw principı belgilengen.Bul princip integraciya bilimlerin etappa-etap qalıplesiwı metodların optimal hám tuwrı jónelgen birliǵı ilimdi rawajlandırıwdı perspektıların esapqa alǵan halda oqıw principlerin dinamikası hám dialektikası tuwrı jóneltiwǵe pedagogic birlikke ámel qiliwdı óz ishine aladı.Demek, bul principıti úskenelikti bilim keńeslerin sistematikligi hám diskrementligin basqariw jolı menen integrative xarakterdi xususiý etiledi.

3. Dizim integragal jandasiw principleri procesin qatar elementar jıyındisin tárepler qásiyeti sipatında,bálki sipatlı jańalıqlar birliǵı sipatında qrawın óz ishine aladı.Spercefik informaciyanı qayta islep shıǵariw óz ishine pikirlew,salistiriw,effektiv principlerin aladı.Sonıń ushin pedagogtıń pikirlesiw dóretiwshilik izlenisler kórinisinde bolıwı kerek.Úyrenilip atırǵan obektti obektiv kórinisin beriwshi diagnostic mualajalardı izlew kerek.

4. Pútinlik principı úyrenilip atırǵan bilimniń keminde 3 jóneltirilgen vektorlıq proceslerin óz ishine alıwshi procesi názerde tutadı.Vektorlılıq yaǵniy gúzetiwǵe belgilengen halattı jónelip atırǵanın ajratıp alıwı boladı.Monitoring waqtında bir qansha kóriniske iye boladı,olar ishinde

- talabalardı individual imkaniyat dárejesin qalıplesiwine qarap bilim beriw hám oqitiw maqsetleri
- informativ bloklardı metodik uzatiw
- bilim procesin aqırǵı nátiyjeleri
- oqitiwshiniń professional pedagogic tayarlıǵın integrativ tarepleri

Psixolog pedagogik process monitoringin anıq obiektin tanlawda biz monitoringti pedagogik ham basqariw qarar komponent information sistemalar

elementi degen juwmaqqa kelemiz. Bunnan shiqqan halda pedagogik monitoring procesnologik bosliqti oz waqtında anıqlap qalıplesken bilim menen óz waqtında berilgen procesti korrektirovka joli menen toltiriw imkaniyatın beredi.

Psixologo pedagogik disciplina integracion procesti nátiyjeligi hám dizimli integrallasqan bilimdi qalıplesiwi haqqında toliq maǵliwmat aliw ushin tómendegi gúzetiwlerdi berilgen jónelisler boyınsha dúziw kerek:

- Oqıwshılardıń bilimlerin ózlestiriwge psixologik tayarlıǵın úyreniw;
- Bilim aliwǵa tayarlıq dárejesin anıqlaw;
- Faktler, halatlar, zakonlar haqqındaǵı bilim sheńberin anıqlaw;
- Pedagogic process oqitiwshiliq miynetine motivacion hám emocional múnasibetin anıqlaw.

Oqıwshınıń kásip tańlawında bul indicator úlken áhmiyetke iye. Bul indicator arqalı bolajaq oqitiwshini oqitiw hám bilim beriw procesine múnasibetin anıqlaw múmkin. Psihologo-pedagogik disciplinalar oqitiwdiń integracion procesin texnologik támiyinleniwın analizi, oqitiwshini bilim beriw metodların priyomları hám formaların toliq kórsetiwge járdem beredi.

Baslawışta matematikadan klastan tsqarı sabaqlardaǵı pánler aralıq baylanıs. Klasstan tsqarı jumıslar pútkil oqıw procesiniń ajıralmaytuǵın bólegi, klasstaǵı jumıstıń tábiy dawamı esaplanadı.

Klasstan tsqarı islerdiń tiykarǵı wazıypaları tómendegilerden ibarat: oqıwshılardıń ámeliy kónlikpeleri hám bilimlerin keńeytiw hám tereńlestiriw, logikalıq pikirlew, oylap shıǵarıw, matematikalıq ziyreklilikti rawajlandırıw, eń intalı balalardı kórsetiw, olardıń pikirlewlerin rawajlandırıwǵa járdem beriw, matematikaǵa qızıǵıwshılıqların asırıw. Miynetke tartıw, usınıń menen ıntızamdı bekkemlew, qatańlıqtı tárbiyalaw, miynetke muhabbat, jámáátshilik. Matematika sabaqlarında baslawış klass oqitiwshılarınıń pánler aralıq baylanıslarınan paydalanıwdı klasstan tsqarı jumıslarda ele de keńeytiw múmkin.

Mektepler tájiriybesine tıykarlanıp, matematikanıń pánler aralıq formasında tómendegi klasstan tsqarı islerdi usınıs etedi:

- * Pánler aralıq viktorinalar hám estafetalar.
- * Mektepler aralıq pán olimpiadaları.
- * Oqıwshılardıń matematika boyınsha jarısları.
- * Matematikadan ekskursiyalar.
- * Klasstan tısqarı jumıslarda oqıwshılar menen pánler aralıq kitaplardı oqıw.

Baslawısh mektepte matematikanı oqıtıwdıń haqıyqıy processinde pánler aralıq baylanıslardı birlestiriw kerek.

§ 3.2. Integraciyalangan tálimnen paydalanıwda tájiriybe-sınaw jumısların shólkemlestiriw nátiyjeleri

Integraciyalangan tálimnen paydalanıwda tájiriybe-sınaw jumısları Nókis qalasındaǵı 28-sanlı ulıwma orta bilim beriw mektebinde alıp barıldı. Bunda baslawısh klass oqıtıwshıları hám oqıwshıları qatnastı.

Biz tómendegi reje tiykarında is alıp bardıq:

Oqıtıwshılardan anketa sorawların ótkizdik.

1. Siz integraciyalangan tálimnen paydalanasız ba? degen sorawımızǵa 80% oqıtıwshı pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıp ótiwdi aytıp ótken. Bunnan kelip shıǵadı hátteki bazı bir oqıtıwshılarımız integraciyalangan tálimniń alıp barılıw procesinde túsinbegen sıyaqlı.

2. Siz sabaq ótkenińizde kóbirek qaysı pánlerge baylanıstırıp ótesiz? degen sorawımızǵa 80% oqıtıwshı ana tili menen oqıw sabaqlıǵın, súwret penen miynetti baylanıstırıp ótiwlerin keltirip ótken. Bunnan kórinip turıptı oqıtıwshılarımız bir-birine tikkeley jaqın bolǵan pánlerdi ǵana baylanıstırıp ótedi eken.

Tájiriybe-sınaw procesinde baslawısh klaslarǵa ózimizdiń integraciyalangan sabaq islenbelerimiz boyınsha alıp barǵan temalarımız óz nátiyjeliligini taptı.

Baslawısh klass oqıtıwshılarınıń kognitiv iskerligin matematika páninde rawajlandırıwdıń áhmiyeti zor. Sebebi matematika páni oqıtıwshılarǵa qorshaǵan

ortalıq penen úzliksiz baylanısta bolǵanlıqtan birinshiden oqıw-kognitiv iskerlik procesinde baqlawdı iyelewine, ekinshiden, túsinipler, usı pánlerge baylanıslı tema boyınsha bilimlerdiń mazmunı, bilim iskerligin rawajlandırıwǵa múmkinshilik beredi.

Integraciyalashgan sabaqlar, birinshi nábette, joybarlararo integraciya. Sabaq bala ómirinń bir bólegi bolıp tabıladı jáne bul turmıstı joqarı social mádeniyat dárejesinde ótkazish kerek. Sabaq - turmıs jıldamı - bul " balanıń jeke táǵdiri tariyxınan bólek". Ókinish penen aytamız, pán programmaları balanıń bilimleri tarqalıp ketetuǵın, temalar boyınsha jasalma túrde ajratılatuǵın etip jaratılǵan. Bul qarama-qarsılıqlardı engib ótish zárúrshiligi integraciyalashgan sabaqlar sistemasın islep shıǵıwǵa háreket etdi. Integraciyalashgan sabaqlarda balalar ańsat isleydi hám úlken kólemdegi materialdı qızıǵıwshılıq menen úyrenedi. Mektep ámeliyatınan belgili, qandayda bir zattı ápiwayı tárepten kórip shıǵıwdı talap etetuǵın máseleler kóbinshe balalardı shalǵıtadı. Jáne bul túsinipli: olarǵa bul zat úyrenilmegen edi. Álbette, geypara zattı aldınǵı sıyaqlı kórmegenińizdey, jańa formada kóriwı júdá qıyın jumıs. Biraq eger siz óquv procesin studentlerniń dóretiwshilik qábiletlerin rawajlandırıwǵa yónaltırsangız, bunı bilip alıwıńız múmkin. Integraciyalasqan sistemanıń engiziliwi dástúriy pánlerdi oqıtıwdan kóre kóbirek dúnyaǵa kózqarasqa iye, keń bilimge iye bolǵan shaxstıń rawajlanıwına, óz bilimlerin ózbetinshe túrde sistemalastırıwǵa hám túrli máselelerge dástúriy emes tárizde jaqınlawǵa járdem beriwi múmkin. Bul óqitish usılı óqıtuvchılar ushın da júdá ózine tartatuǵınlı: bul olarǵa balanıń qábiletleri hám bilimlerin jaqsılaw bahalawǵa, túsiniwge járdem beredi, olardı óqitishniń jańa, noañanaviy formaları hám usılların izlewge odaydı. Bul kópchilik ushın dóretiwshilik qábiletlerdi kórinetuǵın qılıw ushın kútá úlken maydan : óqıtuvchılar, metodistlar, psixologlar - qanday islewdi qáleytuǵın hám biletuǵın, búgingi balalardı, olardıń mútajlikleri hám máplerin túsinetuǵın, olardı sevadigan hám ózlerini olarǵa beretuǵınlar!

Sonday eken, integrallasqan óqitishniń natiyjeliligi olardıń hár birinń tálim, rawajlanıw, tálim múmkinshiliklerin tereń hám hár tárepleme analiz qılıw arqalı

táminlanadigan óqishni shólkemlestiriw formaların tógri, pedagogikalıq tárepten tógri tańlawǵa boǵliq.

Integraciyalashgan óquv:

- studentlerniń ilimiy pikirlew usılın rawajlandırıwǵa úles qóshadi; - tabiachunoslik bilimlerin studentler tárepinen bilim beriw usılın keń paydalanıwǵa múmkinshilik beredi; - óquv pánlerine kompleks jantasıwdı, dúnyadaǵı ob'yektiv baylanıslardı sáwlelendiretuǵın arnawlı bir mashqalaǵa tábiy pán kózqarasınan birden-bir qarawdı qalıplestiredi; - studentlerniń bilim sapasın jaqsılaydı ;

- óquvchılarnıń pánlerge bólgan qızıǵıwshılıǵın asıradı hám rawajlantıradı (óquvchılarnıń sabaqlıqta keltirilgenlerge salıstırǵanda talay quramalı zatlardı túsiniw organishlari múmkinligine isenimin qalıplestiredi; - studentlerniń avtorlıq huqıqı menen qorǵawlangan kompyuter programmalarınan keyingi óquv processinde paydalanıwǵa múmkinshilik beredi;

- studentler dúnyaǵa kóz qarasın keńeytiredi, studentler ushın dóretiwshilik múmkinshiliklerdi rawajlandırıwǵa járdem beredi, óquv materialların tereń ańǵarıw hám ózlashtırishqa járdem beredi, studentlerdi ilimiy-izertlew iskerligi menen tanıstıradı. Óqıtuvchılar jámaáátinde soǵlom hám soǵlom ortalıq, olardıń ózaro awızbirshilik hám húrmet tiykarında nátiyjeli sherikligi menen pánler órtasidagi integraciyanı ámelge asırıw múmkin. Birinshiden, studentler dúnyası olar tárepinen túrme-túrlıq hám tilekleslik menen teńilgan hám kópincha bul birlikniń individual hádiyselerin organishqa qaratılǵan ob'ektler pútkil waqıya tóǵrisida oyda sawlelendiriw bermeydi, onı bólek bólimlerge ajratadı.

Ekinshiden, integraciyalashgan sabaqlar studentlerniń ózlari potencialın rawajlantıradı, átirap daǵı haqıyqatlıq haqqında aktiv bilim alıwǵa, nedensel munasábetlerdi túsiniwge hám tabıwǵa, logika, pikirlew, baylanıs kónikmalarını rawajlandırıwǵa járdem beredi.

Úshinshiden, integral sabaqlardı ótkazish forması standart bolmaǵan, qızıqlı. Sabaq dawamında hár túrlı jumıs túrlerinen paydalanıw óquvchılarnıń itibarın joqarı dárejede ustap turadı, bul bolsa sabaqlarnıń etarli natiyjeliligi tóǵrisida

sóylewge múmkinshilik beredi. Birlestirilgen sabaqlar zárúrli tálim múmkinshiliklerin ashıp beredi. Bunday sabaqlar charchoqni kiyim-kensheklestiredi, túrli ilajlarǵa ótish arqalı óquvchilarni májbúr etedi, bilim qızıǵıwshılıǵın keskin asıradı, qıyallar, itibar, pikirlew, sóylew hám yadı rawajlandırıwǵa xızmet etedi.

Tórtinchidan, zamanagóy jámiyettegi integraciya tálimdagi integraciyanıń zárúr ekenligin túsintiredi. Zamanagóy jámiyet joqarı maman qánigelerge mútáj.

Besinshiden, integraciya ózini kórinetuǵın qılıw, ózini kórinetuǵın qılıw, óqıtuvchiniń ijodi ushın múmkinshilik jaratadı, qábiletlerdi ashıwǵa úles qóshadı.

Integraciya mashqalası zamanagóy mektep ushın aktual bolıp tabıladı.

Ámeldegi ádebiyatlardı, izertlew mashqalası bóyicha óqıtuvchılarnıń tájiriybesin analiz etip, bir neshe integral sabaqlardı ótkazgandan sóng, men tómendegi juwmaqlarǵa keldim.

1. Pán hám jámiyetin házirgi rawajlanıw dárejesi bilimlerdi integraciyalashtırish hám sistemalı pikirlewdi qalıplestiriwge qaratılǵan óqıtish teoriyası hám ámeliyatına sistemalı jantasıwdı talap etedi.

2. Integraciya - bul órganilayotgan process hám hádiyselerdi tereń, izbe-iz hám kóp qırılı ashıp beretuǵın etakchi goya hám etakchi poziciyalar tiykarında pánler, akademikalıq pánler, bólimlar, túrli ilimiy temalarnıń tábiy ózaro boǵlıqlıǵı.

3. Integraciyalashgan sabaqlar sistemasın islep shıǵıwda óqıtuvchi olardıń maqsetin anıqlawı, órganilayotgan materialnıń mazmunın qayta kórib shıǵıwı, maqsetke saykes keletuǵın óqıshni shólkemlestiriw usılları, quralları hám formaların tańlawı, nátiyjeni boljawı kerek.

4. Integraciyalashgan sabaqlar sisteması hár jılı óquv pánleri programmasın kópshilik bólegin iyelewi kerek, sebebi berilgen materialdı ózlashtırish dárejesi joqarılaw.

5. Tabiachunoslik, gumanitar hám kórkem hám estetik bilimlerdin ózaro tásiriga tiykarlangan hádiyseler hám processlernin kóp qırılı ashılıwı, bala átirap -

ortalıqta pikirlew, sezim qılıw, túsiniw, háreket qılıw qábiletiniń qáliplesiwine úles qóshadi.

6. Bilim, kónikma hám qábiletlerdi rawajlandırıw. Integraciya - bul tálimniń tálim hám rawajlanıp atırǵan tárepin rawajlandırıw quralların keńeytiw ushın ájayıp múmkinshilik. Birlestirilgen sabaqlar tekǵana klassta, bálki boǵda, parkda da ótkazilishi kerek. Balalar ushın túrli kásip iyeleri hám ekskursiyalar menen ushırasıwlar qızıqlı boladi.

Qorita aytqanda pánaralıq baylanıstıń fiziologiyalıq, psixologiyalıq negiziniń nátiyesi bilimder júyesiniń mida ornaası adamnıń únemi alǵa ımtılushılıǵına jaǵday tuǵızadı da onıń shıǵarmashılıq is-áreketine dayın bola alatındıǵın dáleldeydi.

Pánaralıq baylanıstıń negizi. Ǵılımi ádebietterde pánaralıq baylanıstıń didaktikalıq negizinde oqu pánderi alınǵan. Ǵılımdardıń gumanitarlıq, tabıǵattanu jáne texnikalıq bolıp dástúrli toptastırılıwı, olardıń zertteytin ob’ektileriniń ortaqtılıǵında, pándik qatınastardıń birligine negizdelgen. Olar qoǵam, tabıǵat, eńbek salaları boyınsha biriktiriledi de, ár pán óz ishinde bilim iskerlikterge arnalǵan materialdı jáne oqushılardıń jalpı tanım ob’ektileriniń bir júyegе keltirilui.

Sonimen pánaralıq baylanıstıń mańızına mınalar jatadı:

1. Oqu pándер arasındaǵı ózara baylanıstıń boluı – ǵılımdar negizin meńgerudiń jáne bilim júyesiniń damuınıń qajetti shartı.
2. Dialektikalıq kózqarastıń qalıptasuı bilim mazmınıń barlıq qıramdı bólikteriniń baylanısın talap etedi.
3. Pánaralıq baylanıs jan-jaqtı tárбие беру júyesiniń barlıq salaların kompleksti júzege asıruga ıqpал jasaydı.
4. Pánaralıq baylanıs pedagogikalıq eńbektiń ǵılımi negizinde tiimdi ıyımdastırılıuına kómektesedi.
5. Pedagogikalıq ıjımniń barlıq is-áreketiniń bir-birimen kelisimdi jáne demokratiyalıq negizge júrip otırına áser etedi.

Pánaralıq baylanıstı júzege asırudıń joldarı. Ár naqtılı mindetti oqu-tárбие procesi arqılı júzege asırıladı. Pánaralıq baylanıs oqtudıń mazmını, ádisteri,

oqituidin yymdastiru turlerimen gana shektelmeydi. Ol oqushı men mygalimnin oqu-tanım is-areketinin bir bolıgi bolıp sanaladı.

Oqu materialının mazmynımen, ana tili, dunietanu, enbek panderin beyneleu önerimen baylanıstıra oqituidin gılımı-ádistemelik joldarın mektep tájiribesi negizinde ashıp kórsetuge boladı.

Biz oqushılarga ana tilinen bilim beru degendi ken túsinemiz. Óytkeni til – oqushılardı dúnie tanuğa baulıtın qoğamdıq qyral. Tilsiz qoğam joq, tilsiz gılım joq. Adamdar óziniń qoğamın qashan da til arqılı damıtıp otıradı.

Til shındıqtın, gılımnıń jáne ol jónindegi aqıl-oydın tanılıu nemese olardıń adamdar yğımınan orın alıp, júyege kelui. Olay bolsa, ómir shındıǵınsız midıń qızmeti bolıu múmkin emes, sol siyaqtı midıń qızmetinsiz til nemese tildegi oy men yğım bolıu múmkin emes. Onday júyege kelgen gılımdar mektebimizde en aldımın sol óziniń ana tilinde oqıtıladı.

Mektep tárbiesinde ana tili pániniń mygalimderi pánaralıq baylanıs negizinde sabaq ótkizu barısında «Abay óleńderindegi túsiniksiz sózder» mısalı, «Qıs»-degen óleńinde, «jidem»-degen sóz balalarga túsiniksiz boladı. mygalim balalarga bıl sózdıń maǵınasın ashıp túsindiru barısında enbek pánimen baylanısı arqılı júrgizedi. Sonday-aq A.S.Pushkinniń «Qısqı kesh»-óleńinde jazushı óziniń til baylıǵımen balalardı sol óleńdi oqi otırıp kóz aldına elestegen suretti qaǵaz betine túsirui arqılı ana tilinen beyneleu önerin baylanıstıra júrgizu arqılı oqushılardıń zeyinin, bayqaǵıstıǵın, oylau qabiletterin arttıruğa boladı.

Usinislar:

- tabiachunoslik fanini wqitishda, tabiat bilan tanishtirishda mahalliy tabiiy sharoitdan kelib chiqib amaliy topshiriqlar berish;

- mahalliy tabiiy sharoitdan kelib chiqib, manzilli tadqiqot kuzatish ishlarni olib borishni ywlga qwyish;

- wqitilayotgan boshqa fanlarda mavzulararo takrorlanishlarga ywl qwymasdan, balki twldirilishiga alohida e'tibor berish;

- berilayotgan bilimlarnıń asosini «tabiat-inson-jamiyat-texnologiya (ishlab chiqarish)» tashkil qilishini inobatga olib wqitiladigan boshqa turdosh fanlar bilan

uzviyligi va integraciyalashuviga alohida e'tibor berib, darsliklarni yaratishda kompetencyaviy yondashish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

JUWMAQ

Sońgi waqıtta mektep tálimin integraciyalaw haqqında júda kóp ayıldı. Alimler hám ámeliyachi-oqitiwshılar balalarda qaysı jol menen dúnya haqqında tusinik payda qiliw hám túrli pánler boyınsha bilimlerdi jaqınlastiriw ushin bir úlken dástúrdi dúziw haqqında bas qatırmaqta. Bir-birine jaqın bolǵan pánlerdi birlestiriwshi kurslar dúziw háreketleri bolmaqta: M-N matematika hám konstrukciyalaw, súwret hám miynet, bul jollardıń nátiyjeliligi haqqında shet elli pedagoglardıń kóp jıllıq isleri nátiyjeleri boyınsha bahalaw múmkin integraciyalangan kurslar shet el mektepleri ushin ádettegi halǵa aylangan.

Integrallangan oqıtıwdıń nátiyjeliligi olardıń hár biriniń tálim, rawajlanıw, tálim múmkinshiliklerin tereń hám hár tárepleme analiz etiw arqalı táminlenetuǵın oqıwdı shólkemlestiriw formaların, pedagogikalıq tárepten durıs tańlawǵa baylanıslı.

Integraciyalangan oqıw:

- studentlerdiń ilimiy pikirlew usılın rawajlandırıwǵa úles qosadı;
- oqıw pánlerine kompleks jantasıwdı, dúnyadaǵı ob'yektiv baylanıslardı sáwlelendiretuǵın arnawlı bir mashqalǵa tábiy pán tárepinen qarawdı qalıplestiriw;
- oqıwshılardıń bilim sapasın jaqsılaydı;
- qıwshılardıń pánlerge bólgen qızıǵıwshılıǵın asıradı hám rawajlandıradı (oqıwshılardıń sabaqlıqta keltirilgenlerge salıstırǵanda quramalı zatlardı túsiniw úyreniw múmkinligine isenimin qalıplestiredi;
- oqıwshılardıń dúnyaǵa kóz qarasın keńeytiredi, oqıwshılar ushın dóretiwshilik múmkinshiliklerdi rawajlandırıwǵa járdem beredi, oqıw materialların tereń túsiniw jetiw hám ózlestiriwge járdem beredi. Studentlerdi ilimiy-izertlew iskerligi menen tanıstıradı.

Joqarıdaǵılardan kelip shıǵıp tómendegi usınıslardı berip ótiwdi maqul kórdik.

Ámeldegi ádebiyatlardı, izertlew mashqalası boyınsha oqıtıwshınıń tájiriybesin analiz etip, bir neshe integral sabaqlardı ótkizgennen soń, biz tómendegi juwmaqlarǵa keldik.

1. Pán hám jámiyettiń házirgi rawajlanıw dárejesi bilimlerdi integraciyalastırıw hám sistemalı pikirlewdi qalıplestiriwge qaratılǵan oqıtıw teoriyası hám ámeliyatına sistemalı jantasıwdı talap etedi.

2. Integraciya - bul óyrenilia atırǵan process hám hádiyselerdi tereń, izbe-iz hám kóp qırlı ashıp beretuǵın jetekshi ideya hám jetekshi poziciyalar tiykarında pánler, bólimler, hár qıylı ilimiy temalardıń tábiy ózara baylanıslılıǵı.

3. Integraciyalanǵan sabaqlar sistemasın islep shıǵıwda oqıtıwshı olardıń maqsetin anıqlawı, úyrenilip atırǵan materialdıń mazmunın qayta kórip shıǵıwı, maqsetke sáykes keletuǵın oqıwdı shólkemlestiriw usılları, quralları hám formalarını tańlawı, nátiyjeni boljawı kerek.

4. Integraciyalanǵan sabaqlar sisteması hár jılı oqıw pánleri programmasın kópshilik bólegin iyelewi kerek, sebebi berilgen materialdı ózlestiriw dárejesi joqarılaydı.

5. Tabiatanıw, gumanitar hám kórkem hám estetik bilimlerdiń ózara tásirine tiykarlanǵan hádiyseler hám processlerdiń kóp qırlı ashılıwı, bala átirap -ortalıqta pikirlew, sezim etiw, túsiniw, háreket etiw qábiletiniń qalıplesiwine úles qosadı.

6. Bilim, kónlikpe hám qábiletlerdi rawajlandırıw. Integraciya - bul tálimniń tálim hám rawajlanıp atırǵan tárepın rawajlandırıwdıń quralların keńeytiw ushın ájayıp múmkinshilik bolıp tabıladı. Birlestirilgen sabaqlar tekǵana klassta, bálki baǵda, parkte de ótkiziwliwi kerek. Balalar ushın hár qıylı kásip iyeleri hám ekskursiyalar menen diyardarlasıwlar qızıqlı boladı.

Ámeldegi ádebiyatlardı, izertlew mashqalası bóyicha óqıtuvchılarnıń tájiriybesin analiz etip, bir neshe integral sabaqlardı ótkazgandan sóng, men tómendegi juwmaqlarǵa ózin.

1. Pán hám jámiyettiń házirgi rawajlanıw dárejesi bilimlerdi integraciylashtırish hám sistemalı pikirlewdi qalıplestiriwge qaratılǵan óqıtish teoriyası hám ámeliyatına sistemalı jantasıwdı talap etedi.

2. Integraciya - bul órganilayotgan process hám hádiyselerdi oyıq, izbe-iz hám kóp qırlı ashıp beretuǵın etakchi goya hám etakchi poziciyalar tiykarında pánler, akademiyalıq pánler, bólimlar, hár qıylı ilimiy temalardıń tábiy ózaro boǵlıqlıǵı.

3. Integraciyalashgan sabaqlar sistemasın islep shıǵıwda óqıtuvchi olardıń maqsetin anıqlawı, órganilayotgan materialdıń mazmunın qayta kórib shıǵıwı, maqsetke sáykes keletuǵın óqıshni shólkemlestiriw usılları, quralları hám formalarını tańlawı, nátiyjeni boljawı kerek.

4. Integraciyalashgan sabaqlar sisteması hár jılı óquv pánleri programmasın kópshilik bólegin iyelewi kerek, sebebi berilgen materialdı ózlashtırish dárejesi joqarılaw.

5. Tabiachunoslik, gumanitar hám kórkem hám estetik bilimlerdń ózaro tásiriga tiykarlangan hádiyseler hám processlerdń kóp qırlı ashılıwı, bala átirap - ortalıqta pikrlew, sezim etiw, túsiniw, háreket etiw qábiletiniń qalıplesiwine úles qóshadi.

6. Bilim, kónikma hám qábiletlerdi rawajlandırıwdıń. Integraciya - bul tálimnıń tálim hám rawajlanıp atırǵan tárepın rawajlandırıwdıń qurallarını keńeytiw ushın ájayıp múmkinshilik. Birlestirilgen sabaqlar tekǵana klassta, bálki boǵda, parkda da ótkazilishi kerek. Balalar ushın hár qıylı kásip iyeleri hám ekskursiyalar menen diyardarlasıwlar qızıqlı bóladi.

PAYDALANĖAN ÁDEBIYATLAR DIZIMI:

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń shıǵarmaları

1. Каримов И.А. Узбекистан: свой путь обновления и прогресса. -Т.: Узбекистон, 1992. – 66 с.
2. Каримов И.А. Назначение науки – служить расцвету. -Т.: Узбекистон, 1996. Т.4. – 380 с.
3. Каримов И.А. Высококвалифицированные специалисты – стимул прогресса. -Т.: Узбекистон, 1998. Т.6. – 413 с
4. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. (Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқ.) - Тошкент, “Ўзбекистон” 2016.
5. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O`zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. “O`zbekiston”, 2016.
6. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови.(Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза. 2016 йил 7 декабрь) Тошкент, “Ўзбекистон”, 2017.
7. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. Т. “Ўзбекистон”, 2019 йил.

II. Normativ-huqıqıy hújjetler

8. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида» қонуни. 1997 йил 29 августда қабул қилинган Баркамол авлод Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.-Т.:Шарқ, 1997. – 20-29-б.
9. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги 2017 йил 7

февралдаги ПФ-4947-сон Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда, 20-сон, 354-модда). http://www.lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=3107036);

10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги «Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепцияси» ПФ-5712-сон Фармони.

11. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 7 июндаги «Олий таълим муассасалари рейтингини аниқлаш тартибини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 467-сон қарори.

III. Monografiya, ilimiy maqala, ilimiy toplamlar

12. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. –Т.: Молия, 2002. – 137 с.

13. Алексеев М.Н. Методические и логические основы лекторского мастерства. – М., 1986. – 77 с.

14. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. – Минск: Ун-т, 1990. – 559 с.

15. Аннамуратова С.К. Художественно-эстетическое воспитание школьников Узбекистана. – Т.: Фан, 1991. – 370 с.

16. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития: инновационный курс. – Казан, 1997. – 111 с.

17. Афанасьев В.Г. Человек в управлении обществом. – М.: Наука, 1991.

18. Ахмедова А. Истина рождается в споре: Об управлении системой образования // Учитель Узбекистана, 1990, 24 ноября.

19. Бахарева, Л. Н. Интегрирование учебных занятий при изучении природы младшими школьниками: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.01. - Москва, 1995. - 224 с.

20. Выготский Л.С. Педагогическая психология /Под ред. В.В.Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.

21. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. — СПб.: СОЮЗ, 1997. — 96 с.
22. Инновационное обучение: стратегия и практика. — М., 1994. — С. 15.
23. Идея национальной независимости: основные понятия и принципы. — Т.: Узбекистан, 2001. — С. 76.
24. Измайлов Л.Е. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана. — М., 1991. — 211 с.
25. Ниренберг Дж. И. Искусство творческого мышления. — Минск: Попурри, 1996. — 236 с.
26. Mavlonova R.A, Rahmonqulova N.H. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi. (O'quv qo'llanma). T.: "ILM ZIYO", 2009. — 192 b.
27. Mavlonova R.A Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiyasi va integratsiyasi. O'quv qo'llanma. / R.Mavlonova, N.Rahmonqulova. — O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. — Toshkent. Voris nashriyoti, 2013. 240 b.
28. Кальметов Б. Образовательный комплекс Узбекистана в условиях формирования рыночных отношений: Обзор. — Т., 1993. — 139 с.
29. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении: Книга для учителя. М.: Просвещение, 1987. — 190 с.
30. Мұханбетжанова Ә. Бастауыш білімнің интеграциясы арқылы оқушыларда дүниенің ғылыми бейнесін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздері. — Пед. ғыл. д-ры ... автореф. — Алматы,
31. Потапова Е.Н. Интегрированные уроки в начальной школе, или как создать у младших школьников целостную картину мира: Пособие для учителя. — М.: Новая шк., 2002. — 400 с.
32. Пірәлиев С.Ж., Куралбаева А.А. Бастауыш сынып пәндерін интеграциялау негізінде білім сапасын арттыру // ҚазҰУ хабаршысы. Педагогика ғыл. сер. — 2013. — № 2(38).

33. Симонов В.П. Диагностика личности и профессионального мастерства преподавателя. – М., 1995. – 201 с.
34. Хасанов С. Просветительско-педагогические взгляды хорезмских мыслителей: Дисс. ... докт.пед.наук. – Т., 2000. – 301 с.
35. Халимова Н.М. Проблемы управления качеством профессионального образования: моногр. — Абакан: Хакасия, 2006. — 130 с.
36. Хашимов К. ва бошк. Педагогика тарихи. – Т.: Укитувчи, 1986. – 137 с.
37. Худойбердиев И. Ислом, шахс ва миллий психология. – Т.: Узбекистон, 1994. – 70-б.
38. Шедровицкий Г.П. Новшества и инновации // Учительская газета, 1995, С. 22-23.
39. Шпилевая С.Г. Формирование готовности студентов к реализации интегрированного обучения в начальной школе. —Дис. ... канд.пед.наук. — Киев, 1999.
40. Юзликаев Ф.Р. Интенсификация процесса дидактической подготовки будущего учителя в педагогическом институте. – Т.: Фан, 1995. – 202 с.
41. Юлдошев Ж.Г. Хорижда талим. – Т.: Шарк, 1996. – 111 с.
42. Юлдошев Ж.Г. Ўзбекистон Республикаси талим-тараққиёт йўлида. – Т.: Ўқитувчи, 1994. – 99 с.
43. Юлдошев Ж.Г. Таълимимиз истиклоли йўлида. – Т.: Шарк, 1996. – 120
44. Юлдашев Д.Т. Рациональные особенности повышения квалификации педагогических кадров: Дисс. ... канд.пед.наук. – Т.: ТГПИ, 1990. – 176 с.
45. www.Ziyonet.uz
46. www.edu.uz